

İsyânın Gölgesindeki İstanbul: Yeni Arşiv Belgeleri Işığında 1730 Patrona İsyânı

Hakan Yılmaz

Sakarya Üniversitesi

1718 Pasarofça Antlaşması'ndan sonra, Sultan III. Ahmed'in saltanatının son 12 yılında sadrâzamlık makâmını elinde bulunduran Nevşehirli Dâmat İbrâhîm Paşa, kaptan-ı deryâ Mustafa Paşa, Mehmed Kethüdâ ve daha pek çok devlet adamının katliyle sonuçlanan 1730 isyânı; Osmanlı tarihinin hâlâ karanlıkta kalan ve yeni belge ve kronikler ışığında aydınlatılmayı bekleyen olaylarından birisidir. Patrona Halil, Muslı Beşe, Kara Ali ve Mehmed Ağa'nın ihtilâlî bir yönetimle Devlet-i 'aliyye'nin pâyitahtı İstanbul'u zulümle kasıp kavurdukları, devrin pâdişâhını tahttan indirip yerine Sultan I. Mahmud'u oturttukları, saray çevresini baskı ve kontrol altında tuttukları bu süreçte; zorbalara gasp, hırsızlık ve rüşvetle istedikleri devlet makamlarını ve toprakları kendi taraftarlarına verir olmuş; yıkılan kasırlar, köşkler ve bitmek bilmeyen baskın ve yağmalar yüzünden İstanbul'un önemli bir kısmı târumâr olmuştu.

Bu bildiride; hakkında birkaç kronik ve belge dışında fazla bir tarihî materyale rastlanmayan bu vak'a ve onu takip eden süreçteki diğer iki isyan hakkında, şimdiye kadar bilinmeyen ve neşredilmeyen

Mühimme kayıtları, masraf kayıtları, Patrona ve ekibinin gasp ve yolsuzluklarına ilişkin telhisler ve arzlar, önemli devlet ricâlinin Hazîne'ye aktarılan eşyâ ve taahhütlerine ilişkin muhalledâ ve borç tutanakları, ikinci zorba vak'asına ilişkin mektuplar ve çağdaş kayıtlarla, isyana tanık olmuş önemli bir görgü şâhidinin yazdığı kısa bir kronik ilk kez tanıtılarak; bu belgelerin ve çağdaş kroniğin isyanın bilinmeyen yönlerini ve Osmanlı pâyitahtına etkilerini aydınlatmadaki önemi üzerinde durulacaktır.

1730 Patrona İsyânına İlişkin Mevcut Materyaller:

Etkileri uzun süre devam eden, Osmanlı tarihinde patlak vermiş en büyük isyanlardan biri olan 1730 Patrona isyânı hakkında öteden beri kaynak ve belgelerin çok az olduğundan yakınılmakta ve bu mesele tarih yazımı konusunda bugün de en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır¹. Mustafa Sâmî Efendi'nin yazdıkları² istisnâ edilirse, şimdiye dek 1730 isyanı hakkında yayınlanmış mevcut tüm tarihî materyal; ikisi Ahmed Refik (Altınay), biri Münir Aktepe tarafından bulunan üç belgeden³ ve yine ikisi bundan elli yılı aşkın bir süre önce

1 İsyân hakkında ilk ve yegâne müstakil çalışmaya imzâsını atan Münir Aktepe, *Patrona İsyânı (1730)* adlı monografisinde isyan öncesi durumu arşiv belgeleri ve kaynaklar ışığında ayrıntılı bir şekilde tahlil etmesine rağmen, doğrudan isyan hakkındaki kaynak ve belgelere ulaşmakta çektiği zorluğu: “*Devrin vekayinamelerinde ve hatta arşiv vesâikinde dahi, her ne sebebe mebni ise birçok noktaları kaleme alınmaktan ictinab edilen Patrona ihtilâli...*” ifâdeleriyle dile getirmiş (Krş. Aktepe, *a.g.e.*, İstanbul: İÜ Edb. Fak. Basımevi, 1958, s. 182); yakın zamanda İspirî-zâde Ahmed Efendi'nin terekesini bulup yayınlayan Selim Karahasanoglu ise, bu yaklaşımın etkisiyle isyânı Osmanlı tarihinde bir “*kara delik*” olarak nitelendirmiş; hattâ: “*Devrin vak'anüvisinin isyânı kaydetmemeye dair hususi bir çabasının ya da arşiv vesikalarındaki kıtlığın sebepleri üzerinde fikir yürütülebilecek yolların kapalı*” olduğunu söylemiştir. a.mlf., “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyânına Dair Yeni Bulgular: İsyânın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirî-zâde Ahmed Efendi ve Terekesi”, *OTAM*, sy. 24 (Güz 2008), s. 98.

2 Mustafa Sâmî Efendi, *Tarih-i Sâmî*, İstanbul: Dârü't-Tıba'atü'l-Âmire, 1198, s. 4/1-22/2.

3 Ahmed Refik Altınay, *Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayâtı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, s. 109-112; Münir Aktepe, *a.g.e.*, s. 161-162.

Faik Reşit Unat ve Bekir Sıtkı Baykal tarafından,⁴ diğeri daha önce Münir Aktepe tarafından tespit edilip de⁵ içeriği uzun zaman bilim dünyasına meçhul kalmışken kısa bir süre önce Selim Karahasanoğlu tarafından neşredilen,⁶ isyânın görgü şâhitleri tarafından kaleme alınmış üç kısa kronikten ibârettir⁷.

İsyanı sebepleri, gelişimi ve sonuçlarıyla birlikte aydınlatması beklenen bu kaynak ve belgeler, nâşirleri tarafından genellikle, Sâmi Efendi'nin nisbeten kontrollü bir şekilde yazıldığı düşünölen anlatısına göre daha orijinal ve önemli birer materyal olarak değerlendirilmiş ve özellikle bulunan üç çağdaş kronik, doğrudan görgü şâhidlerinin izlenimlerini yansıtan birinci elden kaynaklar mesâbesinde olmaları nedeniyle, Sâmi Efendi'nin verdiği 18 sayfalık süslü ve ağdalı malûmâta tercih edilmiştir⁸.

.....

4 Faik Reşit Unat, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları, 1943; Bekir Sıtkı Baykal, *Destârî Sâlih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması hakkında bir kaynak*, Ankara: AÜ DTCTF Yayınları, 1962. Süleymaniye ve Millet kütüphanelerinde ikişer nüshası bulunduğu bilinen bu iki eserden *Destârî Sâlih Tarihî*'nin, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde 1163/1750 yılında istinsah edilmiş yeni bir nüshası ile karşılaştık (Şevket Rado Yzm., nr.: 231, 46 vr.). İlmî kriterlere uygun şekilde neşredilmeyen bu iki kroniği, ileride diğeri nüshalarıyla birlikte karşılaştırmalı olarak yeniden neşredeceğiz.

5 M. Aktepe, *a.g.e.*, s. 188.

6 S. Karahasanoğlu, *Politics and Governance in the Ottoman Empire: The Rebellion of 1730 -An Account of the revolution that took place in Constantinople in the year 1143 of the Hegira-*, Cambridge, Mass.: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2010.

7 1730 isyânı hakkında kaleme alınmış bu kısa kroniklerin dışında, henüz yayımlanmamış metinlerden, büyük kısmı vak'a ile alâkalı olan Hıfzî Mehmed Ağa *Rûz-nâme*'sini (TSMK, Revan, nr.: 1977, vr. 37^b vd.) ve genel tarih kaynakları arasında Hazîne-i Bîrûn kâtibi Göynük'lü Ahmed Efendi'nin *Defter*'inde doğrudan isyana dâir izlenimlerini aktardığı yerlerle (a.mlf., *Defter*, Berlin, MS. Or. Quart, nr.: 1209, vr. 321^b-327^a), Şem'dânî-zâde Mehmed Efendi'nin *Mür'it-Tevârih*'inde vermiş olduğu bilgileri de ilâveten zikretmek gerekir (Münir Aktepe, *Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi Tarihi (Mür'it-Tevârih)*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları, 1976, I, 6-19. Bunlardan yayımlanmamış olan ilk ikisinin vak'a ile ilgili kısımları, yayına hazırladığımız müstakil çalışmamızın içinde neşredilecektir.

8 Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, Önsöz, s. VII.

İsyanla ilgili belge ve kaynakların azlığı, bize göre meseleye ışık tutacak resmî belgelerin ve çağdaş kroniklerin yokluğundan ya da ulaşılmazlığından ziyâde, bunların üzerinde şimdiye kadar doğru düzgün bir araştırma yapılmamış olmasından kaynaklanmıştır. Bizi bu sonuca net olarak ulaştıran şey; vak'a hakkında yaptığımız üstün körü bir araştırma sırasında bile çok sayıda yeni ve önemli arşiv belgelerine ulaşmamız ve özellikle üzerine eğilmememize rağmen, sâdece basit çaplı bir araştırma sonucu, isyânın en önemli görgü şâhidlerinden birinin yazdığı çağdaş kısa bir kronikle karşılaşmamızdır.

Şimdi isyanla ilgili tespit ettiğimiz bu yeni belgelerin ve kısa kroniğin içerikleri üzerinde durarak, bunlardan vak'ayı aydınlatma konusunda öncelikli öneme sâhip olduğunu düşündüklerimizden bâzılarını yayınlayacağız.

Resim 1. 1730 isyânına öncülük eden Patrona Halil, ayaklanmanın ilk günlerinde Muslı Beşe ve diğer serdengeçti ağaları ile birlikte. *Jean Baptiste Vanmour, Rijksmuseum, S.K.-A.4082.*

I. İsyâna Işık Tutan Yeni Belgeler

Şimdiye kadar sınırlı sayıda kaynak ve belge üzerinden değerlendirilen 1730 Patrona İsyânı hakkında, vak'anın bilinmeyen ve çözülemeyen pek çok noktasını tüm yönleriyle aydınlatacak çok sayıda yeni belgeler mevcut olup; bunlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve İstanbul ve Anadolu yazma eser kütüphanelerinde karşımıza çıkan defterler, evraklar ve kimi mecmû'aların arasına kaydedilmiş olan vak'aya ilişkin bâzı belgelerle, önemli birtakım tarihî notlar ve diğer materyallerden meydana gelmektedir.

1. İsyân Sırasında ve Sonrasında Tutulan Mühimme Kayıtları:

1730 Patrona isyanına ilişkin en önemli belge niteliğini taşıyan hüküm ve fermanların metinleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı olan ve -ilginç bir şekilde- şimdiye kadar hiç üzerinde durulmayan 136 no.lu *Mühimme Defteri*'nde yer almaktadır. Bu defterde mevcut olan isyanla ilgili kayıtlardan yalnız ikisi, daha önce *On İkinci 'Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayâtı* adlı kitapta Ahmed Refik tarafından kaynak gösterilmeden yayınlanmış olup; bunlardan biri maktul sadrâzam İbrâhîm Paşa'nın kürkçü-başısı Manol'un tevkifine, diğeri ise 17 Ramazan 1143'teki ikinci zorba isyânına karışan Arnavutlar'ın yakalanmasına ve cezâlandırılmasına dair kısmen yanlış ve eksik olarak aktarılmış iki hükümden ibârettir⁹.

Mühimme Defteri'nde bu konuda karşımıza çıkan ilk hükümler Dâmad İbrâhîm Paşa ve taraftarlarının katlinden ve Silâhdâr Mehmed Paşa'nın onun yerine sadrâzam tâyin edilmişinden sonrasına âit olup, isyandan önce "evâ'il-i Rebî'û'l-evvel"de yazılan hükümlerin ardından, onun vezâretinin başladığını gösteren bir başlıkla¹⁰ "evâsıt-ı Rebî'û'l-evvel" ve "evâhîr-i Rebî'û'l-evvel"de düzenlenen Patrona isyânı ile ilgili hükümlere geçilmektedir. Bu durum, isyânın çıktığı 15 Rebî'û'l-evvel 1143/28 Eylül 1730 târihiyle Mehmed Paşa'nın sadârete atandığı 19 Rebî'û'l-evvel 1143/2 Ekim 1730 tarihleri arasında, yoğun kargaşa

.....

9 Ahmed Refik, *a.g.e.*, s. 109-112.

10 BOA, A.DVN., *Mühimme Defteri*, nr.: 136, s. 216. Başlıkta ilgili hükümlerin محمد پاشا در زمان صدر صدور الوزراء حضرت "Şadr-ı şudür'ül-vüzerâ Hazret-i Muhammed Paşâ zamânında" yazıldığı açıkça belirtilmiştir.

nedeniyle dört gün boyunca Dîvân'ın toplanamadığını, mevcut hükümlerin ise yeni pâdişâhın cülûsunu ve sadrâzâmın atanışını müteâkip, büyük ölçüde zorbarların baskı ve etkisi altında kaleme alındığını gösterir.

Şimdi bu süreçte tutulan Mühimme kayıtlarının önemli bir kısmını maddeler hâlinde özetleyeceğiz:

1. Sadrâzam İbrâhîm Paşa'nın kürkçübaşısı Manol'un yakalanması emriyle 1143 yılı Rebû'l-evvel ayı sonu/1730 Ekim ayı başlarında çıkarılan hüküm¹¹. Bender muhâfızı Topal Osman Paşa'ya hitâben yazılan bu hükümde, Paşa'dan ve Boğdan'a kadarki sağ ve sol kol ümerâsından, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının azl ve nasbı gibi işlere karışan Manol'un, -etnik kökeni açıkça belirtilip, fiziksel görünümünü ayrıntılı olarak tasvir edilmek sûretiyle- bir an önce yakalanması istenmekte ve bunun din ve devlet adına büyük bir hizmet olacağı ifâde edilmektedir.

Resim 2: Ünlü Flaman ressam Jean Baptiste Vanmour'un fırçasından sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa. *Rijksmuseum, S.K.-A.2017.*

•••••

11 BOA, A.DVN., *a.g.d.*, nr.: 136, s. 216, hkm.: 882.

Manol'un yakalanması için, yukarıdaki hükümle aynı gün Boğdan voyvodası لیفور *Liför*'a yazılan bir başka hüküm. Burada önemli bir ayrıntı olarak şiddetli tehdit ifâdeleriyle, firarî kürkçü-başının orada olduğunun kesin olarak bilindiğine vurgu yapıldığı dikkati çekmektedir¹². Hükümün altında, Boğdan voyvodasına gönderilen bu fermânın bir sûretinin, mükerreren "*İflâk voyvodasına*" da gönderildiğine işâret edilmiştir¹³.

2. İsyancıların teslimini istedikleri eski Rûz-nâmçe'-i evvel Kıbleli-zâde Mehmed Beg'in saraya çağırılması, ancak gelmeyip Aydın taraflarına kaçtığıнын haber alınması üzerine, 1143 Rebî'ul-âhir ayı başları/1730 Ekim ayı ortalarında, Aydın muhassalı vezîr 'Abdullâh Paşa'ya yazılan hüküm¹⁴.
3. Sultan I. Mahmud'un emriyle 1143 Rebî'ul-evvel ayı sonlarında Tuna vilâyetleri havâlîsine gönderilen hükümde, fermânın: "*Vezîr-i a'zam-ı sâbık maqtûl İbrâhîm Paşa'nun oğlu vezîr Muhammed Paşa'nun kethudâsı olan Yedekçi Muhammed Ağa demekle ma'rûf kimesne ba'zî su'âl ve cevâb için taleb olunduğda, mezbûr vehme tâbi' olub Tuna havâlîleri tarafına firâr itmekle, mezbûrunun ahz*" olunması için yazıldığı bildirilmektedir¹⁵. Hükümün son satırlarında yukarıdaki diğer fermanlarda olduğu gibi, emir sahiplerinden bu konuda işi çok sıkı tutmaları istenmekte ve ihmâli hâlinde sorumluların "*bir vechile cevâba kâdir olamayacağı*" şiddetli tehdit ve te'kid ifâdeleriyle tekrâr edilmektedir.
4. Gelibolu nâ'ibi, kadıları ve Dergâh-ı mu'allâ yeniçeri zâbitine, "*Vezîr-i a'zam-ı sâbık maqtûl İbrâhîm Paşa'nun hazînedârı Muştafâ Gelibolu tarafına firâr eylediği haber alınub ve mezbûr Muştafâ'nun der-i devlet-medâr*"a teslimi için 1143 Rebî'ul-evvel'i ortalarında yazılan fermân-ı hümâyûn¹⁶.

.....

12 "*Mesfûr zımmî senûn yanına firâr eylediğinde kaç'â şekk ve şübhe olmamağla, şöyle ki; mesfûri himâyet ü şıyânet kaydına düşüb ol- taraflarda dahı gaybet ve firârına bâ'is olacak olur iseñ, bir vechile cevâba kâdir o[la]mayacağıñı bir hoşça fikr ve mülâhaza ve aña göre hareket ile حال ای علی mesfûrı ahz ve der-i devlet-medâruma ihzâr eyleyüb...*" BOA, a.g.d., s. 216, hkm.: 883, st. 6-10.

13 BOA, a.g.d., s. 216, hkm.: 884.

14 BOA, a.g.d., s. 217, hkm.: 889.

15 BOA, a.g.d., s. 220, hkm.: 958.

16 BOA, a.g.d., s. 220, hkm.: 959.

5. Bursa'da ikâmet etmekte olan eski Kırım hânı Kaplan Girây Hân'a tekrar Kırım hanlığına tâyin edildiğini ve bu yüzden "kaṭ'â mekṣ ve tevakkuf itmeyüb, 'icâleten kalkub der-i devlet-medâr" a gelmesi gerektiğini bildiren, 1143 yılı Rebî'u'l-âhir ayı ortalarında yazılmış hüküm¹⁷.
6. Hâl-i hazırda Fener'de ikâmet etmekte bulunan ve ileride zorbarların tenkili işinde büyük rol oynayacak olan eski "Der-yâ kapūdâni" Cânum H'âce Mehmed Paşa'ya, herhangi bir sebep zikredilmeksizin "icâleten der-i devlet-medâr" a gelmesi gerektiğini bildiren fermân-ı hümâyûn¹⁸.
7. Yukarıdaki hükümde Kırım hânı tâyin edilmek üzere İstanbul'a çağırılan Kaplan Giray Hân'a refâkat emri için "Burûsa monlâsına ve mütesellimine ve Mudâniyye nâ'ibine" yazılan diğer bir fermânda, özellikle nâ'ibe, kadıya ve mütesellime hitâben Hân'ın ve mâiyyetinin nakillerinin bir an önce gerçekleşmesi için lâzım olan beygirleri, bir gün önceden gelebilecekleri şekilde tedârik edip hazırlamaları emredilmektedir¹⁹.

Resim 3-4. Kırım hânı Kaplan Giray Hân'ın Kırım/Bahçesaray'daki Han-sarayı'nda yaptırdığı Altın Çeşme (solda); Çağdaş Flaman ressam Jean Baptiste Vanmour'un çizimine göre Kaptan-ı Deryâ (sağda). *Recueil de cent estampes représentant différentes Nations du Levant (1712-1713), nr.: 36, Paris 1714.*

.....

17 BOA, a.g.d., s. 229, hkm.: 1000.

18 BOA, a.g.d., s. 230, hkm.: 1004.

19 BOA, a.g.d., s. 230, hkm.: 1005.

8. *Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1143/15* Kasım 1730'da Kaptan-ı Deryâ Cânum H'âce Mehmed Paşa'ya, daha önce gönderilen “*icâleten gelmesi*” emrini te'kid amacıyla yeniden gönderilen hüküm²⁰.
9. İsyancıların katli sırasında büyük yararlılıklar gösterecek olan Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın âcilen kalkıp pâyitahta gelmesi hakkında çıkarılan *Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1143* tarihli fermân-ı hümâyûn²¹.
10. Patrona Halil, Muslı Beşe ve Mehmed Ağa'nın katlinden sonra, Cülûs-ı hümâyûn'dan beri din ve devlet işlerine haksız yere müdâhale, halkın mallarına ve namuslarına zulümle tasallut eden zorbarların “*nicesinin cezâ-yı sezâların tertîb ü icrâ ve ba'zıları dahı nefy*” olduğunu bildiren *Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1143/25* Kasım 1730 tarihli hüküm²². Bu hükümde Sultan I. Mahmûd'un, Patrona ve ekibinin baskıları yüzünden o âna dek kendi irâdesi doğrultusunda hakkâniyetli bir yönetim sağlayamadığını özellikle vurgulamış olması dikkate şâyândır. Hükmün altında, Rumeli'nin orta ve sol kollarına, Anadolu'nun sağ, orta ve sol kollarına ve eyâlet-i Bosna'ya gönderilen 6 sûretine atıflar yapılmakta²³; devâmında ise Üsküdar'dan Anadolu'nun orta koluna gönderilen benzer içerikteki bir hüküm²⁴ ve aynı hükmün “*Üsküdâr'dan Anaṭolî'nun şol kolına*” gönderilen bir sûreti yer almaktadır²⁵.
11. Hâssa bostancı-başısına hitâben yazılan diğer bir hükümde, isyan sırasında zorbarların safında aktif bir şekilde faaliyet gösteren “*Dervîş Muḥammed nâm müfşidün*” cezâsının tertip edilip,²⁶

.....

20 BOA, *a.g.d.*, s. 254, hkm.: II09.

21 BOA, *a.g.d.*, s. 255, hkm.: III2.

22 BOA, *a.g.d.*, s. 265-266, hkm.: II45.

23 BOA, *a.g.d.*, s. 266, hkm.: II46, II47, II48, II49, II50, II51.

24 BOA, *a.g.d.*, s. 267, hkm.: II53.

25 BOA, *a.g.d.*, s. 267, hkm.: II54.

26 Destârî Sâlih'in notlarında “*Kilâr-ı Şehriyâri kethudâliğından çıkma*” olduğu belirtilen Dervîş Mehmed, isyânın başlangıcından beri Patrona taraftarı olup, Sultan III. Ahmed'in emriyle Et-meydanı'na gönderildikleri sırada Zülâlî Hasan Efendi ile İspirî-zâde Ahmed Efendi'ye refâkat etmişti. Selâhaddîn

kanlı kesik başının derhâl “*rikâb-ı kâim-yâb*”a gönderilmesi emredilmektedir²⁷.

Mühimme Defteri'nin son yapraklarına 17 Ramazân 1143'te vukû' bulan ikinci zorba ayaklanması sırasında sâdır olan hüküm ve fermanların da belli bir tertip ve düzen içerisinde kaydedildiği görülmektedir. Bunlar arasında özellikle Sultan I. Mahmud'un, ilk vak'anın da tesiriyle Rumeli ve Anadolu'nun sağ, sol ve orta kolları ile farklı idari birimlerdeki yöneticilere isyancı zorbalara yakalanması ve ortadan kaldırılmaları konusunda peş peşe hükümler göndererek, ısrarla işi sıkı tutmalarını emrettiği dikkati çekmektedir.

Bu ikinci vak'a hakkında *Defter*'de yer alan *Dîvân-ı hümayûn* kayıtları ve içerikleri ise şöyle sıralanabilir:

1. Sultan I. Mahmûd'un emriyle 1143 yılı Ramazan ayı ortalarında, yani olaydan hemen sonra “*Dergâh-ı mu'allâ ye'ni-çerileri ağası vezîr 'Abdu'llâh Paşâ'ya ve Sekbân-başı ve kul kethudâsı ve Zağarcı-başı ve ocak ağaları ve zâbitleri ve ihtiyârlarına*” gönderilen hükümdür ki; burada Sultan Mahmûd, hitap ettiği askerî yöneticileri: “*Dirliksüz 'askerî kıyâfetine olan eşkiyâ dirliklü 'askerî tâ'ifesini ifsâd ve idlâl idüb, dirliklü pâdişâh kulu olanlar dahı hânlarda ve hammâmlarda olub, oçalarında ve kışlaqlarında yatub-kalkmadığından zâbitleriün haberleri olmaksızın fesâd u şekâvete meyl eyleyerek; Şer'-i şerîf'e muhâlif ve Ocak kânûnına muğâyir, 'ibâdu'llâhuñ emvâl ü eşyâlarını gâret ü yağmâ ve fışk u fesâd eylemek sevdâsıyla ikide-birde maqarr-ı saltanat-ı seniyyede tecemmü' ve dîn ve devlet-i 'aliyye'nüñ şânına ve ocağıñ 'ırzına tekabbuş virecek şekâvete taşaddî eyledükleri defâ'atle zâhir*” olduğunu söyleyerek, kânûn-ı kadîm üzere gereken tüm tedbirleri almalarını şiddetle tenbih etmekte ve akabinde: “*Pâdişâh kulu olanlar ile olmayanları tefriķ ü temyîz eyleyesiz.*” emrini vermektedir²⁸. Bu ifadeler, isyânın askerî ve ekonomik cihetini, ocak çevresindeki infîalin ne surette

.....

Salâhî Efendi, *Destârî Şâlih Târîhi*, İstanbul Araştırmaları Enst., Şevket Rado Ktp., nr.: 231, vr. 15^b, st. 9-17; B. Sıtkı Baykal nşr., s. 17.

27 BOA, *a.g.d.*, s. 273, hkm.: 1173.

28 BOA, *a.g.d.*, s. 388, hkm.: 1675.

gerçekleştiğini ve olup-bitenlere tam olarak hangi sûistimal-lerin sebebiyet verdiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Resim 5. J. B. Vanmour'a ait yağlıboya bir resimde Yeniçeri ağası.
Rijksmuseum, S.K.-A.2025

2. İstanbul'da ikinci kez isyan çıkaran Arnavutlar'ın yakalanması ve cezalandırılması için "Edrene'den Üsküb ve İştibir ve Kalkandelen'e varınca yol üzerinde vâkı' kâdîlar ve mütesellimler ve voyvodalar ve kethudâ yirleri ve yeniçeri serdârları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine" gönderilen ikinci hükümde; devletin saltanat yurdunda karışıklığa ve zarara yol açan zorbaların buldukları yerde tevkif edilmeleri, merkeze bildirilmeleri ve tecziye edilmeleri katıyetle emredilmektedir²⁹. Devâmın-

.....

29 BOA, *a.g.d.*, s. 389, hkm.: 1677.

da bu hükmün, pâdişâhın emir ve direktifi doğrultusunda: “*Asitâne’-i sa’âdetümden Selânîk ve Tırhala ve Eğriböz’a varınca*” hitâbıyla adı geçen bölgelere de gönderildiğine atıf yapılmış³⁰; ayrıca yine hükmün, daha da genişletilmiş bir şekilde: “*Ben-der muhâfızı vezîr ‘Osmân Paşa’ya ve asitâne’-i sa’âdetümden Boğdan memleketine varınca yol üzerinde ve yemîn-ü yesârında vâkı’ olan kâdîlara ve nâ’iblere ve mütesellimlere ve kethudâ begleri ve yeñi-çeri serdârları ve kaşabât ve kurrâ zâbitlerine ve a’yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki*” hitâbıyla, İstanbul’dan Boğdan’a kadar uzanan bölgeye gönderilmiş olan bir başka metni daha yazılmıştır³¹. Bu hüküm, yukarıda Ahmed Refik’in kaynak göstermeden yayınladığına işâret ettiğimiz iki hükümden ikincisi olup, sonunda “*Rûm-ili’nüñ şol ve orta kollarına başka başka*” birer sûreti³² ve “*Anatoli’nuñ sağ ve şol ve orta kollarına başka başka*” birer sûretinin daha gönderildiği kayıt altına alınmıştır³³.

3. *Mühimme Defteri*’nde I. Mahmud’un emriyle “*Trâbluşşâm vâlisi vezîr ‘Osmân Paşa’ya ve Trâblus ve’l-Afrikiyyetü’l-Arab kâdîlarına ve a’yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm*” olarak gönderilen bir sonraki fermân; İstanbul’da zuhûr eden isyanla eş zamanlı olarak, o taraflarda da ocak mensupları arasında ihtilâl, yağma ve katliam faaliyetlerine girişildiği yönünde ilginç ve önemli bilgiler vermektedir. Burada pâdişah, isyancıları: “*Sen-ki vezîr-i müşârun-ileyhsin, senden matlûb-ı hümayûnum olub re’yüñe havâle olinmağla, imdi iş-bu emr-i şerîf-i celîlü’l-ğadrüm vuşûlinde zîkr olınan mahallerde ref-i livâ-yı cem’iyyet ve ‘ibâdu’llâhuñ emvâl ü a’râzına hilâf-ı Şer’-i şerîf ve bi-ğayr-ı hakķ itâlê-i haşr-ı haşâret ve katl-i nüfûsa cesâret ve emvâl-i Mîriyye tahşîline mümâna’at u muhâlefet iden ve ihtilâl-i memlekete sebep olan zorba-başılar*” diye nitelendirerek, âsîlerin merkezdeki karışıklıktan istifâde ederek vergi vermek

.....

30 BOA, a.g.d., s. 389, hkm.: 1678.

31 BOA, a.g.d., s. 390-391, hkm.: 1679.

32 BOA, a.g.d., s. 391, hkm.: 1680.

33 BOA, a.g.d., s. 391, hkm.: 1681.

istememeleriyle başlayan kargaşanın hangi boyutlara vardığını gözler önüne sermiştir³⁴.

4. 1143 Şevvâl'i başları/1731 Nisan'ı ortalarında irsâl olunan hükümde “*Üsküdar'dan Bağdâd'a varınca yol üzerinde ve yemîn ü yesârında vâkı' olan kâdîlara ve yeñiçeri serdârlarına ve ocağ ihtiyârları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine*”, daha önce İstanbul'da isyan çıkararak zorbarların re'yiyle küçük çavuşluğa atanıp Bağdâd'a mevâcib için yollanan Küçük Ahmed Çavuş'un³⁵ görevinden azledilip, mal, eşyâ ve defterlerine el konulması ve ibret için bulunduğu yerlerde teşhir için dolaştırılması emredilerek, Dergâh-ı 'âlî yeniçeri ağası Şâhin Mehmed Paşa'ya verilen imzâlı ve mühürlü mektupta yazılan emre göre hareket edilmesi telkin edilmektedir³⁶.
5. Küçük Ahmed Çavuş hakkında çıkarılan tutuklama emri sonrası, Sultan I. Mahmud aynı tarihte ve yine aynı hitapla yazılan diğer hükümde de, adı geçen şakînin: “*mübâşir-i merķûm ma'rifetiyle bilâ-emân cezâsı tertîb ü icrâ ile, lâşe'-i vücûd-ı habâset-âlûdından vech-i arzı tathîr ü tanzîf*” etmelerini ve mal varlığını defter ettirip Beytü'l-mâl'e nakletmelerini istemektedir³⁷.
6. Zorbaların çıkardıkları ikinci isyâna karışanların yakalanması, hapse atılması ve derhâl cezâlandırılmaları konusunda “*Anatoli'nuñ sağ kolı nihâyetine varınca, yol üzerinde olan kâdîlar ve voyvodalar ve yeñiçeri serdârları ve a'yân ve iş erlerine*” yollanan 1143 Şevvâl'i başları/1731 Nisan'ı ortalarına ait fermân-ı hümâyûn. Fermanda işin sıkı tutulması ve tâkipte gevşeklik gösterilmemesi idarî birimlerden özellikle istenmekte ve hükümün son satırlarında, önceki iki hükümde de işâret edilen Şâhin Mehmed Paşa'nın mühürlü ve imzâlı mektubuna yapılan atıf tekrâr edilmektedir³⁸.

.....

34 BOA, *a.g.d.*, s. 392, hkm.: 1684.

35 Onun hakkında, bk. Hıfzî Mehmed Ağa, *a.g.e.*, vr. 46^a-47^a; Salâhî Efendi, *a.g.e.*, vr. 27^a-27^b, 29^a; B. Sıtkı Baykal nşr., s. 29, 31.

36 BOA, *a.g.d.*, s. 397, hkm.: 1738.

37 BOA, *a.g.d.*, s. 397, hkm.: 1739.

38 BOA, *a.g.d.*, s. 397, hkm.: 1740. Bu hükümden sonra gelen ve tasnif sırasında

7. 17 Ramazan 1143'te zuhûr eden ikinci zorba vak'asından sonra gönderilen en baştaki hükmün, hitap kısmı: "*Hâlâ Bosna vâlisi vezîr 'Osmân Paşa'ya hüküm ki...*" şeklinde değiştirilerek, daha önceki emrin te'kidini için Bosna vâlisi Osman Paşa'ya yeniden gönderilen sûreti³⁹.
8. *Mühimme Defteri*'nin son sayfasında kayıtlı ilk hüküm olup: "*Rûm-ili vâlisi vezîr-i eşîr Hüseyin Paşa'ya hüküm ki...*" hitâbıyla başlayan "*Evâhir-i Ramazân, sene: [1]143*" târihli fermânda, daha önce İstanbul'da iki defâ isyan çıkaran Arnavutlar'dan uzak bir mesâfede bulunan Niş kalesi çevresine firâr edenlerin ve yerleri yeni tespit edilenlerin yakalanıp ele getirilmesi emredilmekte; bir önceki hükmün bu vazîfeyi te'kid için Bosna vâlisi 'Osmân Paşa'ya gönderildiği bildirilerek, vezirden isyancıların yakalanması konusunda Paşa ile görüş birliği içinde hareket etmesi istenmektedir⁴⁰.
9. Yukarıdaki hüküm gibi *Defter*'in son sayfasına kaydedilmiş bulunan ve: "*İskenderiyye sancağı mutaşarrıfına ve livâ'-i mez-bûrda vâkı' beg ve beg-zâdeler ve darb u harbe kâdir iş erleri ve a'yân-ı vilâyete hüküm ki...*" hitâbıyla sâdır olan son fermanda ise; Patrona öncülüğündeki ilk ve 17 Ramazan'daki ikinci zorba isyânında, Devlet-i 'aliyyeye isyân edip halkın mallarını talan eden Arnavutlar'dan memleketlerine kaçan kılıç artıklarının, verilen "*fetvâ-yı şerîfe mücebince*" yakalanıp katl edilmeleri istenmekte⁴¹; Bosna vâlisi vezîr 'Osmân Paşa'ya

.....

1741 numaralı hüküm olarak kaydedilen fermânın baş tarafının eksik olması ve buraya kadarki hükümler '*Evâ'il-i Şevvâl*'de yazıldığı hâlde, bundan sonra "*Evâsıt-ı Şevvâl*"de yazılmış tek bir hükme yer verilmeksizin, devâmındaki ilk hükmün direkt "*Evâhir-i Şevvâl*" tarihiyle başlamasından, bir önceki sayfa ile bu sayfa arasında birkaç sayfanın düşmüş olduğu anlaşılmaktadır.

39 BOA, a.g.d., s. 400, hkm.: 1746. Bu hükmün sayfa üstü derkenarında kalın bir hatla: "*İşbu fermân-ı vâcibül-ımtişâlün maẓmûn-ı münîfi üzere icrâya kıyâm ile, eşkıyâ-yı merķūmenün kabr u i'dâmlarına ikdâm senden maṭlûb-ı hümâyūnumdur. Bu emr-i şerîfi 'unvânına Haṭṭ-ı hümâyūn-ı şevket-maṭrûn keşide kılınmışdır.*" te'kid ifâdeleri yazılıdır.

40 BOA, a.g.d., s. 401, hkm.: 1747.

41 BOA, a.g.d., s. 401, hkm.: 1748.

bu konuda bir “*emr-i şerîf*” gönderilip İskenderiyye mutasarrıfının da onun ma‘iyyetine atandığı bildirilerek, adı geçen vezîr kendisinden herhangi bir durumda yanına gelmesini istediğinde mutasarrıfın derhâl icâbet etmesi emredilmektedir.

2.1131-1143 (1718-1730) *Târihli Ceyb-i Hümayûn Maşraf Defteri’ndeki Kayıtlar:*

Osmanlı Devleti’ni siyâsî açıdan olduğu gibi, sosyo-ekonomik seyri açısından da yakından ilgilendiren Lâle Devri ve 1730 isyanı hakkında üzerinde duracağımız ikinci önemli defter, III. Ahmed’in on iki yıl boyunca ve I. Mahmud’un saltanatının ilk aylarında kendi bütçelerinden dağıttıkları ihsanları ve yaptıkları harcamaları ihtivâ eden, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde kayıtlı bir *Ceyb-i Hümayûn Maşraf Defteri*’dir⁴². Bu *defter*, Nevşehir’li Dâmâd İbrâhîm Paşa’nın sadârete atanışından kısa bir süre önce tutulmaya başlanıp, Patrona isyânı ve zorbalardan katlinden hemen sonrasına kadar gelmesi nedeniyle; İbrâhîm Paşa’nın sadâret dönemini ve “*Lâle Devri*” olarak adlandırılan süreci tümüyle içine aldığı için, devrin saray harcamalarının tespiti ve bu dönemin sosyo-ekonomik tarihinin aydınlatılması bakımından, şimdiye kadar günümüz araştırmacılarının dikkatinden kaçmış en önemli belgelerden biri niteliğindedir⁴³.

Defterin kâtibi olan Hazîne kethudâsı Ya‘kûb Ağa, Üsküdar sarayında dağıtılan bâzı ihsanların dökümünü verirken, birdenbire normal hattan daha küçük bir hatla ana kayıtların arasına, karşı yakada ânî bir şekilde patlak veren ihtilâli ve pâdişâhın devlet erkânıyla birlikte alelacele Topkapı Sarayı’na geçişini: “*Mâh-ı mezbûruñ on bişinde zorbalar zühûr idiüp, İstanbûl sarâyına nakl olunmuşdur.*” cümlesiyle kaydetmiştir⁴⁴.

.....

42 *Ceyb-i Hümayûn Maşraf Defteri*, TSMA.d, 2184.

43 *Defter*’deki ilk masraf kaydı 27 Şa‘bân 1130/26 Temmuz 1718 tarihinde, yani Pasarofça Antlaşması’nın imzalanışından sadece beş gün sonra düşürülmüş olup, 29 Cemâziye’l-âhir 1143/9 Ocak 1731 tarihine kadar kesintisiz olarak devâm etmektedir.

44 *a.g.d.*, vr. 211^b.

Resim 6. *Ceyb-i Hümayün Maşraf Defteri*'ndeki ana kayıtlar arasına isyan hakkında düşürülen not.
T SMA.d., 2184, vr. 211^b.

Defter'de yer alan bir başka önemli kayıt, Patrona Halil'in 21 Rebî'u'l-evvel'de Yalı köşkünde Sultan I. Mahmud'un huzuruna çıkıp, bizzat pâdişâhın elinden 400 *zer-i maḥbûb* ihsan aldığına ışık tutmaktadır⁴⁵.

Hazîne kethudâsı Ya'kûb Ağa'nın *Ceyb-i Hümayün Maşraf Defteri*'ne düştüğü kayıtların kuşkusuz en mühimi ve diğerlerine nisbetle en önemlisi, isyanın elebaşları olan Patrona Halil, Muslı Beşe ve yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nın katledildikleri gün yapılan masrafları gösteren kayıttır. Zorbaların ortadan kaldırıldıkları gün olarak 14 Rebî'u'l-âhir 1143/27 Ekim 1730 tarihini vererek, tüm kroniklerde ortaklaşa zikredilen tarihleri te'yid eden bu kayıтта, belirtilen günde sadrâzam tarafından dağıtılmak üzere 400 tuğralı altın, Silâhdâr ağa eliyle Enderun hizmetkârlarına ihsan olunmak üzere 400 zincirli simli altın ve Bâbü's-sa'âde ağalarından yaralanan üç ağaya paylaşılması üzere 10'ar *zer-i maḥbûb*'un Hazîne'den çıkarılmış olduğu kayıt altına alınmıştır⁴⁶.

45 *a.g.d.*, VI. 214^a.

46 *a.g.d.*, VI. 225^a.

Resim 7. Patrona Halil'in, Kul Kethudâsı Muslı Beşe, Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa ve diğer zorbarlarla birlikte Sofa'-yı Hümâyûn'da düzenlenen tertiple ortadan kaldırılışı.
Jean Baptiste Vanmour, Rijksmuseum, nr.: S.K.-A.2012.

3. İsyân sırasında Patrona Halîl ve taraftarlarının yaptıkları yağma, yolsuzluk ve usulsüzlüklere ilişkin yeni belgeler:

İsyâna ışık tutan yeni belgeler arasında Cevdet tasnifinde kayıtlı bulunan, isyan sırasında Patrona Halîl ve taraftarlarının yaptıkları yağma, yolsuzluk ve usulsüzlüklere ilişkin arzuhâl, telhis ve buyruhdular oldukça dikkat çekicidir. Münir Aktepe, Patrona'nın kalyonculuk zamanından beri gödeşi ve arkadaşı olan Arnavut Uzun Hüseyin'in Et-meydanı'ndaki faaliyetlerini rapor eden bir belgeyi⁴⁷ *Patrona İsyânı (1730)* adlı çalışmasında yayınlamıştı⁴⁸. İşte bizim tespit ettiğimiz dört yeni belge de bu rapor nev'inden olup, Patrona ve ekibi aracılığıyla yapılan buna benzer usulsüzlük ve yolsuzlukları belgelemektedir.

.....

47 BOA, Cevdet, Dâhiliye, 102/5071.

48 Münir Aktepe, *Patrona İsyânı (1730)*, s. 161-162.

Bu dört belgenin içerikleri kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Mustafâ oğlu 'Alî'nin, Prizren sancağına bağlı Hoca nâhiyesindeki köylerde bulunan timarının Patrona Halil taraftarlarından Ali oğlu Mahmud tarafından elinden alınması nedeniyle, sahibine yeniden iâdesine dâir 12 Cemâziye'l-evvel 1143/23 Kasım 1730 tarihli istid'âsı. Bu belgede Bosna muhafızı 'Osmân Paşa'nın mâiyyetinden olduğu anlaşılan 'Alî'nin, ihtilâlden: “*Bu sené'-i mübârekde zühûr iden Patróna vâkı'ası...*” diye söz etmesi,⁴⁹ o devirde bürokratik çevrelerde ve halkın dilinde isyânın ne şekilde adlandırıldığı konusunda⁵⁰ bizlere yegâne sayılabilecek nitelikte önemli bir ipucu vermektedir.
2. Patrona'nın adamlarından Ali oğlu Halil tarafından işgal edilen Küçükkızılca (*Kızılca'-i şağır*) adlı bölgenin tekrar Mîrî arâziye dâhil edilmesi talebine yönelik 13 Cemâziye'l-evvel 1143/24 Kasım 1730 tarihli arzuhâl⁵¹.
3. Patrona Halil taraftarlarından Hasan ve Ali'nin Ohri ve İlba-san'da gasp ettikleri bir arazininin 29 Cemâziye'l-âhir 1143/9 Ocak 1731 tarihinde düzenlenen arzla geriye iâdesinin istenmesi⁵².
4. İhtilâl sırasında sadrâzam İbrâhîm Paşa'nın kethudâsı Mehmed Kethudâ'nın eşyâ ve mallarını yağma eden Amasra kalesi dizdârı Ahmed Ağa ve arkadaşlarının Samsun kalesine

.....

49 BOA, Cevdet, Zabtiyye, 91/4543, st. 8.

50 Selim Karahasanoğlu, çağdaş kaynaklarda isyandan “1143 senesinde vuku bulan ihtilal” ya da “vak'a/fitne” olarak bahsedildiğine dikkati çekerek, 1730 isyânının literatürde asıl niteliğini gölgede bırakacak şekilde “Patrona isyanı” ya da “Patrona Halil isyanı” şeklinde adlandırılmasını, modern tarihyazımının Patrona'yı şahıs olarak ön plâna çıkararak yaklaşımına bağlamıştır. Karahasanoğlu, a.g.m., s. 98-99. Yukarıdaki belge bu isimlendirmenin, düşünülen aksine isyanın zühûr ettiği yıl ortaya çıktığını ve vak'a resmî tarih yazımında adlandırılırken de muhtemelen bu isimlendirmenin etkisi altında kalındığını göstermektedir. Bununla birlikte Karahasanoğlu'nun, günümüz tarih yazımında isyânın çerçevesini daraltan bir yaklaşımın hâkim olduğu yönündeki tespitlerinin son derece isâbetli olduğunu belirtmemiz gerekir.

51 BOA, Cevdet, Mâliye, 531/21775.

52 BOA, Cevdet, Tezkire, 104/5186.

derbend edilmelerine ilişkin 30 Rebî‘u’l-evvel 1146/10 Eylül 1733 tarihli arz. İsyandan 3 yıl sonrasına ait olan bu belgede, isyanın elebaşısı Patrona Halil “*Serdengeçdi ağası zorba*” olarak nitelendirilmiştir⁵³.

4. Sultan I. Mahmud’un Tahta Cülûsu Esnâsında Hazîne’ye Borç Vermeyi Taahhüt Edenlerin İsimlerinin Kaydedildiği Liste:

29 Zîl-hicce 1143/5 Temmuz 1731 tarihinde düzenlenen listede: “*Biñ yüz kırk üç senesinde vukû‘ bulan cülûs-ı hümayûnda Hazîne’-i Âmire’ye edāya ta’ahhüd idenleriñ isimleri ve ta’ahhüdleridür*” başlığı altında, dönemin pek çok önde gelen varlık sahibi devlet ricâlinin Hazîne’ye vermeyi taahhüd ettikleri “*guruş*”ların meblağ ve miktarları kayıtlı bulunmakta olup; bunlar arasında eski vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa’nın baş-çukadârı Ebû Bekir Ağa, Harem kethudâsı el-Hâc ‘Osmân Ağa, hazînedârı Mustafâ, İbrâhîm Paşa’nın oğlu Mehmed Paşa’nın kethudâsı Yedekçi Mehmed Ağa, hazînedârı Mustafâ Ağa, Mehmed Kethudâ’nın kâtibi Halîl Efendi, hazîne kâtibi ‘Osmân Efendi, hazînedârı Seyfî Ağa, eski Eflâk voyvodası Kostantîn ile “*karındaşı*”, ünlü Osmanlı müverrihi Şem‘dânî-zâde Süleyman Efendi’nin babası Mehmed Efendi ve Kul kethudâsı Muslı Beşe gibi ünlü isimler yer almaktadır⁵⁴.

Bunlardan, isyânın elebaşlarından Muslı Beşe ile ilgili olan en önemli kayıt: “*İflâk voyvodası Mîhâl’üñ, sâbıkâ Kul kethudâsı maqtûl Muşlı’dan istikrâz eylediği*” 55,000 gurûşun havâlesi hakkındadır⁵⁵. Ayrıca listede مشق “*Moşka*”, ابرام “*Abrâm*”, نشوه “*Noşsob*” ve موسى “*Moşî*” adlı yahudilerden, “*temessükleri mücebince*” verilen yüz otuz bin guruş miktârındaki borcun ve aynı şekilde, vaktiyle Mehmed Kethudâ’nın بشوه “*Beşoh*” (?) adlı yahudiye yine “*temessükle*” verdiği dört bin guruş

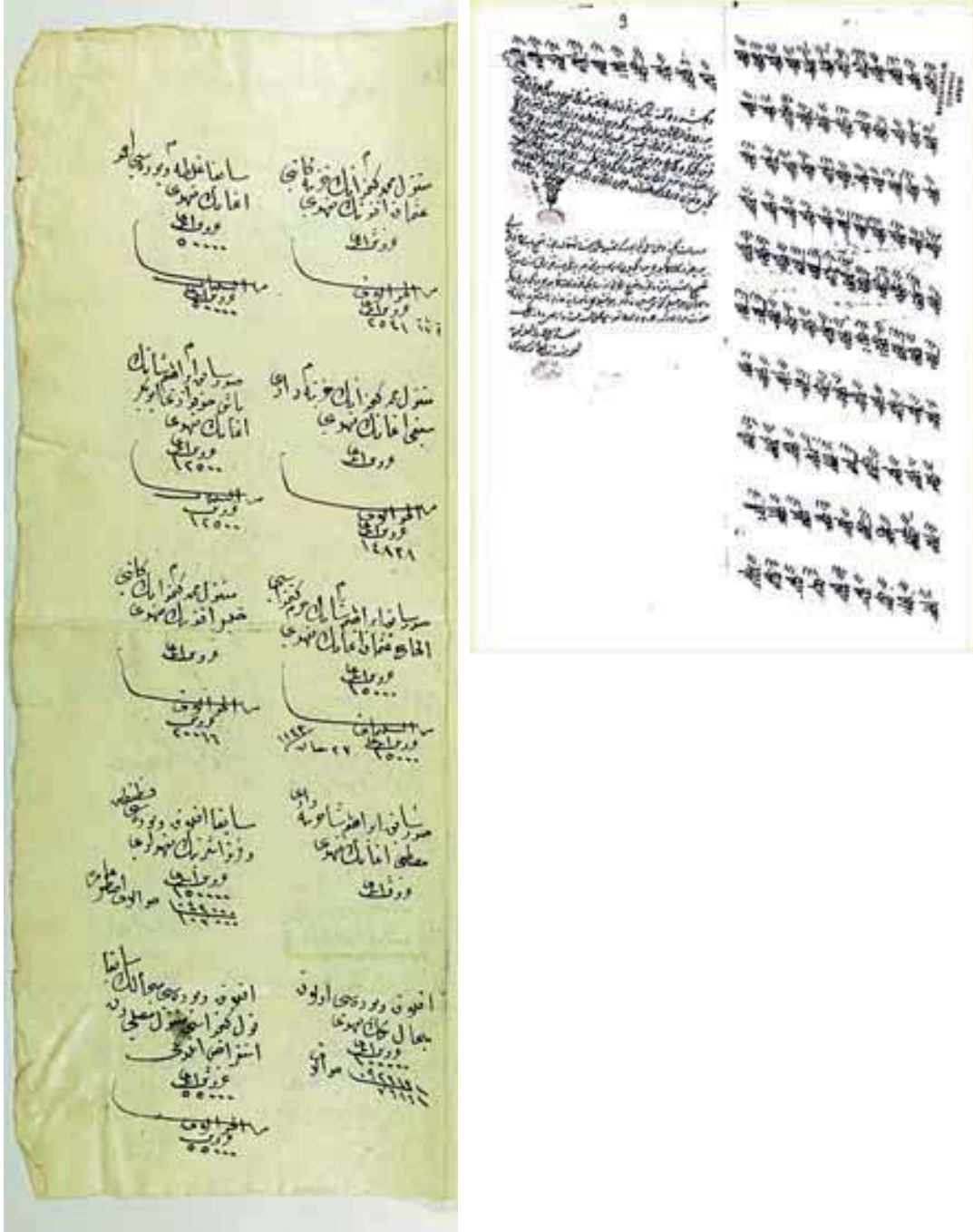
.....

53 BOA, Cevdet, Zabtiyye, 91/4543. İsyânın daha ilk günlerinde, henüz katledilmeden önce Mehmed Kethudâ’nın evinin yağmalayanların sıradan halktan kimseler olmayıp, elit statüdeki bâzı yerel yöneticiler olduğuna ışık tutan bu belgeyi daha önce başka bir makalemizde neşretmiştik. Hakan Yılmaz, “1730 Patrona İsyânı İle İlgili Kısa Kroniklerden *Rûz-nâme* Yazarı ‘Ahmed’ Kimdir?”, *SKAD / JSCS*, 2015/II, 109-110, dn.: 6.

54 BOA, Cevdet, Mâliye, 720/29465, s. 1-3.

55 BOA, *a.g.b.*, s. 2.

üzerindeki meblağın tahsili ve Hazîne'ye teslimine ilişkin kayıtlar da, bu dönemde Osmanlı merkezî yönetiminin gayr-ı müslim işadamlarına borç verme işlemlerindeki hareketliliğe ve bu konuda uygulanan resmî prosedüre ışık tutmaktadır.

Resim 8-9. Cülûs-ı Hümâyûn sırasında Hazîne'ye borç vermeyi taahhüd eden devrin önde gelen ricâlinin adlarının kaydedildiği listede, Muslı Beşe'nin Konstantin'e taahhüdünün yer aldığı sayfa (solda); isyan sırasında Cebeci ocağına kaydettirilen serdengeçtilere âit yoklama defterinin son sayfasındaki kayıtlar ve arzlar (sağda). BOA, *Cevdet, Mâliye*: 720/29465, s. 2; BOA, *D.PYM.*, nr.: D.35190, s. 8-9.

**5. İhtilâlin Başlangıcından İtibâren Dergâh-ı Âlî'ye Dâhil
Edilen Cebeci Serdengeçtilerinin İsimlerinin Kaydedildiği
Yoklama Defteri:**

Zorbarın istekleri doğrultusunda ocağa isimleri yazdırılan ve Piyâde Mukâbelesi Kalemî'ne tashih ettirilen Cebeciler Ocağı Serdengeçtileri'nin isimlerini gösteren bu *Defter*'de⁵⁶ yeni cebeci neferâtının isimleri, isyanın başlangıç günü olan 15 Rebî'ul-evvel/28 Eylül'den, 20 Cemâziye'l-âhir 1143/31 Aralık 1730 gününe kadar kesintisiz olarak kaydedilmiştir.

Defterin son sayfasında içeriğine ilişkin iki de arz metni yer almaktadır⁵⁷.

**6. Sadrâzam İbrâhîm Paşa, Kapûdân Mustafa Paşa ve
Mehmed Kethudâ'nın Müsâdere Edilip Bâb-ı Hümâyûn'da
Kayda Geçirilen Muhallefâtından Enderûn'a Aktarılan
Mal ve Eşyâların Listesi:**

Maktûl sadrâzam Nevşehir'li Dâmâd İbrâhîm Paşa, Kapudan Mustafa Paşa ve Mehmed Kethudâ'nın müsâdere edilen mallarına ilişkin Bâb-ı Hümâyûn'da tutulan *Muhallefât Defteri*'nden Enderûn-ı Hümâyûn'a aktarılan eşyâların kaydedildiği bu *Defter*⁵⁸ Rebî'ul-âhir 1143 tarihini taşımakta olup, bu târihin devamında Hazîne kethudâsı Ya'kûb Ağa tarafından tutulduğuna ilişkin bir kayıt yer alır. Bu, katledilen devlet ricâlinin Bâb-ı Hümâyûn'da kayda geçirilen metrukâtının, o sırada *Ceyb-i Hümâyûn Maşraf Defteri*'ni de tutmakta olan Hazîne kethudâsı Ya'kûb Ağa nezâretinde zaptedildiğini gösterir.

İbrâhîm Paşa'nın diğer muhallefât listelerinde olduğu gibi; bu listenin başında da yer alan çok sayıda dinî, edebî, târihî, coğrâfi ve tasavvufî içerikli kitaplar; onun dindar ve ilim meraklısı entellektüel kişiliğinin açık bir göstergesidir⁵⁹.

.....

56 BOA, *Piyâde Mukâbelesi Kalemî Defteri* (D.PYM.), nr.: D.35190 (9 s.).

57 BOA, *a.g.d.*, s. 9.

58 *TSM.A.d.*, 2210.

59 Bu eserler arasında, hâl-i hayâtında önemli bâzı Arapça ve Farsça kaynakları Türkçe'ye tercüme ettirdiği bilinen İbrâhîm Paşa'nın, hazırlattığı bu tercümelere bâzılarına ait nüshaların ve nüsha parçalarının da yer alıyor oluşu kayda değerdir.

7. Vezîr-i A'zam Kabakulak İbrâhîm Paşa'nın, 17 Ramazan 1143'teki İkinci Zorba Vak'asına İlişkin Çeşitli Yerlere Göndermiş Olduğu Kâ'imeler:

Galata Mevlevîhânesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne intikâl eden kitaplar arasında yer alan bir *Mecmû'a*'nın⁶⁰ içinde, Sadr-ı a'zam Kabakulak İbrâhîm Paşa'nın sadâret zamânı olan 17 Receb 1143-7 Rebî'ul-evvel 1144/26 Ocak-9 Eylül 1731 tarihleri arasında yazılmış kâ'imelerin sûretleri kayıtlı bulunmaktadır⁶¹. Çeşitli bölgelerdeki siyâsî ve askerî yöneticilere gönderilen, çoğu Şark sorunu ve İran savaşlarına dâir yazılmış tam elli sekiz kâ'ime sûreti arasında yedi kâime ve mektup 17 Ramazan 1143/26 Mart 1731'de zuhur eden ikinci zorba isyânı ile alâkalı olup,⁶² bunlar Bosna vâlîsi vezîr 'Osmân Paşa, Kırım hânı Kaplan Girây Hân ve İnebahtı muhâfızı Mehmed Paşa'ya hitâben, zorbalanın tâkip edilmeleri ve öldürülmeleri emrini bildirmek üzere yazılmıştır.

İbrâhîm Paşa, 20 Ramazan 1143 = 29 Mart 1731 tarihinde Kırım hânı Kaplan Giray Hân'a hitaben yazdığı bir kâimede ikinci isyandan söz ederken: "*Muḥlişîñüz dahı seherî Sarây-ı hümâyün'a varub, livâ'-i Naşrûs-sevâ'-i Ḥazret-i Fahrûl-enbiyâ'yı iḥrâc ve müsta'inen Bi'llâhi Te'âlâ ba'deḥ-ṭulû' taht-ı livâ'-i Resûlu'llâh'a cem' olan müslimîn ile üzerlerine teveccüh olındukda...*" diyerek, isyâna yaptığı müdâhaleyi bizzat kendi ifâdeleriyle tasvir etmiştir.

26 Haziran-6 Temmuz 1731 tarihlerinde 'Osmân Paşa'ya gönderdiği iki kâimede ise, ilk ayaklanma sırasında Patrona Halil'le birlikte isyan bayrağını çeken ünlü zorba-başı Kara Ali'nin daha önce Belgrad'lı Mahmûd Paşa tarafından yakalandığına benzer ifâdelerle işâret etmekte ve onun konuşturularak, tebdîl-i kıyâfet saklanmaya devâm eden diğer zorbaların yerleri söyletildikten sonra derhâl ortadan kaldırılmasını istemektedir⁶³.

.....

60 Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi, nr.: 215.

61 *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi, nr.: 215, vr. 26^b-52^b. Bu nâme ve kâ'ime sûretleri, çeşitli notlar, kânûn-nâmeler ve şiirlerin kaydedildiği *Mecmû'a*'nın belirttiğimiz varakları arasına kesintisiz olarak yazılmıştır.

62 *a.g.m.*, vr. 35^b-36^a; 42^b-43^a; 46^a-47^a.

63 "Aḥz heyledigünüz eşşıyâ ile mûmâ-ileyh Belğirâd'lı Maḥmûd Paşa'nuñ

**8. Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Paşa'nın İkinci Arnavut
İsyânına İlişkin İzlenimleri:**

Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan, çoğu Sultan I. Mahmud devrine ait çok sayıda ferman, berat ve kâime sûretlerini ve din ve inşâ ile ilgili risâleleri içeren Hâfız Ahmed Paşa'ya ait bir *Defter*'in⁶⁴ iki varacağına kaydedilmiş olan notta, Paşa isyânın 17 Ramazan'da sahur vakti, saat altı-yedi arası, yedi yüz ilâ bin kadar “zorba eşkıyası” olan “erâzîl” tarafından çıkarıldığını söyleyerek, o gün devlet erkânı ile isyancılar arasında yaşanan arbedeyi ayrıntılı bir biçimde aktarmış ve vezîr-i a'zam Kaba-kulak İbrâhîm Paşa'nın isyan sırasındaki şecaatine ve başarılı müdahalesine işaret ettikten sonra, onun vesîlesiyle dedesi Köprülü Mehmed Paşa'nın geçmişteki benzer başarılarını ve babası Köprülü-zâde Nu'mân Paşa'nın övgüye değer icraatlarını özellikle ön plâna çıkarmıştır⁶⁵.

**9. İkinci Zorba Ayaklanması'na Şâhid Olan Seyyid Behcetî
İbrâhîm Efendi'nin Vak'aya Yazdığı Bir Manzûme ve
Düşürdüğü Târih:**

Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa'nın *Defter*'indeki varaklardan birinde, Köprülü ailesine uzun yıllar hizmet edip ölünceye kadar Paşa'nın hizmetinde bulunan *Silsile'-i Âşafıyye* yazarı Seyyid İbrâhîm Behcetî'nin (ö. 1151/1738'den sonra), ikinci zorba vak'asında âsîlerin katledilişlerine dâir yazdığı bir manzûme ve son mısraasında: “*Hamdü Li'llâh Hân Mahmûd oldı Sultân-ı 'ibâd*” (=1143/1730) şeklinde vak'a-ya düşürdüğü târih yer almaktadır⁶⁶.

.....

muḳaddemâ aḫz eylediği Ḳara 'Alî nâm şaḳî ḳable'l-izâle istintâḳ ve mezbûr Ḳara 'Alî bu ṯarafda ibtidâ bayrâḳ çıkarub bu şeḳâvete cesâret idenleri[n] bellü başlarından olmaḡla, bu emrde irâdesi bile bulınan ve meşveret-i mefsedetlerinde refîḳ olan gerek kibâr ve gerek şıḡâr her kim ise bir hõşca söyledüb, keyfiyyâtını ve tebdîl eyledükleri ḳıyâfetlerinüñ şıḡḡat ve ḡaḳîḳati üzere ḡaberlerin alub, defterlerini irsâl ile teşvîr ü ifhâm buyurmaları me'mûldür.” a.g.m., vr. 46^b, st. 6-II.

64 *Mecmû'a*, Köprülü Kütüphanesi, Hâfız Ahmed Paşa, nr.: 352.

65 a.g.m., vr. 88^b-89^b. Bu kaydın metni, Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Paşa'nın *Defter*'inde yer alan tüm tarihî kayıtları bir arada neşredebiz başka bir makalede yayınlanacaktır.

66 *Mecmû'a*, Köprülü Ktp. Hâfız Ahmed Paşa, nr.: 212, vr. 59^a.

Behcetî, toplam on iki beyitten oluşan manzûmesinin ilk 4 beytinde Sultan I. Mahmûd'u övmekte; 5.-7. beyitlerde “*kilâb-ı bâğiyân*” ve “*ehl-i hevâ vü eşkıyâ*” olarak nitelendirdiği isyancıların “*yek lahẓada*” sindirilip, “*yek-nefesde*” “*tu'me'-i şimşir*” olduklarını söylemekte; daha sonraki iki beyitte ise vak'ada bizzat kendisinin de hazır bulunduğunu, hattâ zorbalardan ikisini katlettiğini ve arbede sırasında sol tarafından yaralanıp, pâdişahın buna karşılık ihsan istediğini açıkça belirtmektedir.

Bundan sonraki beyitlerde ise Behcetî, pâdişaha düşmanlarının her zaman kahrolması yönünde du'âlar ettikten sonra hemen târîh faslına geçmekte ve ardından son iki beyit, şâirin “*Behceti*” mahlasını da zikrederek vak'aya düşürdüğü târîhle sona ermektedir.

II. İsyanın Görgü Şâhidleri Tarafından Yazılmış Çağdaş Kronikler

Patrona isyanı hakkında karşımıza çıkan ikinci derece önemli kaynak niteliğini taşıyan tarihî materyaller, isyanın görgü şâhidleri tarafından kaleme alınmış kısa kronikler ve bunlara dayanılarak yazılmış olan resmî vekâyi'nâmelerdir. Vak'a sırasında yaşananları sığağı sığağına aktarmaları nedeniyle, bu tür kısa kronikler de esâsen birer belge niteliği taşımakta ve isyânın bilinmeyen yönlerine geniş bir çerçevede ışık tutmaktadır.

Devrin vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil Âsım tarafından kaleme alınmadığı bilinen 1730 Patrona isyânı üzerine yazılmış altı kısa kroniğin varlığı bilinmekte olup, bunlardan üçü uzun süredir bilim çevrelerince tanınan *Abdî Târîhi*, *Destârî Şâlih Târîhi* ve *Vâkı'a Takrîri* adlı muhtasar eserlerle; bizim ilk kez yedi yıl kadar önce kısa bir makalenin içinde neşrettiğimiz⁶⁷ Sultan I. Mahmud'un cülûsuna kadarki olayları özetleyen bir *Arzûhâl* metni⁶⁸ ile, Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Paşa'ya âit olduğunu tespit ettiğimiz⁶⁹ kısa bir *Rûz-nâme* ve bu

.....

67 H. Yılmaz, “Patrona Halil Vak'ası Hakkında Yeni Bir Kaynak”, *HAİD*, XVI/189 (Haziran 2009), s. 42-44.

68 Ankara Millî Ktp. Yz. nr.: A.1902, vr. 308^b-311^a.

69 Ayrıntılı bilgi için, bk. H. Yılmaz, “1730 Patrona İsyânı İle İlgili Kısa Kroniklerden...”, s. 103-126.

ve benzeri diğer belge ve kaynaklarla birlikte yakında neşredebileceğimiz Hıfzî Mehmed Ağa *Rûz-nâme'sinin* isyanla ilgili kısımlarından meydana gelmektedir.

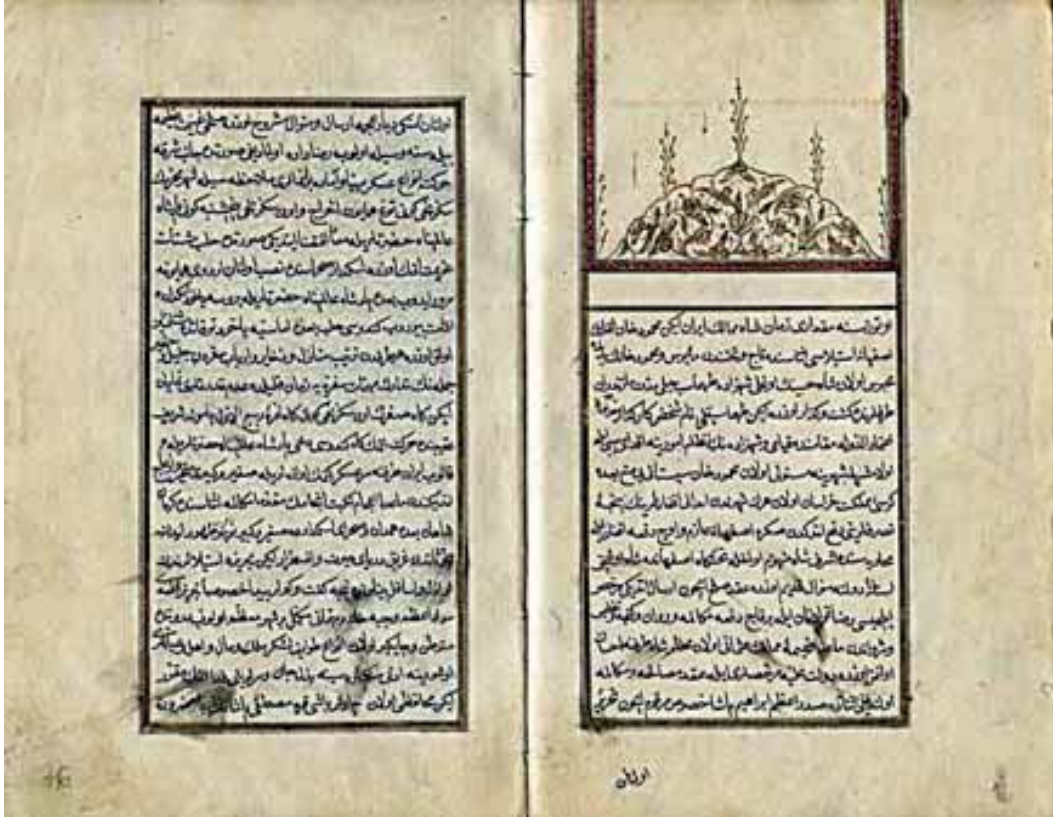
İsyânın zuhûru ve Sultan I. Mahmud'un cülûsu sırasında saray resmî vak'anüvisi olan Küçük Çelebi-zâde Âsım'ın "*isyânı ve öncesindeki gelişmeleri kayıt altına almadığı*" bilim çevrelerinde uzun süredir sâbit bir fikir olarak yer etmişse de, biz Belgrad Üniversitesi Svetozar Marković Kütüphanesi'nde kayıtlı küçük bir *Mecmû'a'nın* içinde, bizzat devrin vak'anüvisi İsmâil Âsım Efendi tarafından isyanla alakalı olarak kaleme alınmış kısa bir kronikle karşılaştık⁷⁰. *Târîh-i Râşid Zeyli* istisnâ edilirse, müellifin yazdığı yegâne müstakil târih kaynağı olma özelliğini taşıyan bu kronik, İsmâil Âsım'ın 1143/1731'de vak'anüvislikten azlin-den sonra yerine tâyin edilen Mustafa Sâmî Efendi'nin isyan hakkında vermiş olduğu tüm bilgilerin ve Şem'dânîzâde Süleyman Efendi'nin bâzı önemli rivâyetlerinin bilinmeyen ana kaynağıdır⁷¹.

1135/1723'ten 1143/1731 yılı sonlarına kadar, sekiz yıl bi'l-fi'il vak'anüvislik yapmış olan Küçük Çelebi-zâde Âsım'ın bu kısa kroniğinin keşfi, bir yanlışlıktan ibâret olduğu âşikâr olan "*devrin vak'anüvisinin bu dönem vukû'atını zaptetmediği*" yerleşik anlayışını kökünden yıkmakta; eserini Sâmî ve Şâkir *Târîh* lerinin üzerine inşâ eden Mehmed Subhî Efendi'nin Sâmî Efendi aracılığıyla vekâyî'-nâmesine intikâl eden meçhûl kaynaklarından birinin de, müverrih Âsım'ın vak'a sırasında yazdığı bu kısa "*Târîhçe*" olduğu ortaya çıkmaktadır.

.....

70 Belgrad Üniversitesi Svetozar Marković Library, T Pco., nr.: 327/7. 126 varaktan oluşan bu küçük mecmû'anın sonunda Çelebi-zâde'nin kısa kroniğini müteâkip, Hıfzî Mehmed Ağa *Rûz-nâmesi'nin* de şimdiye kadar varlığı bilinmeyen sonu eksik ikinci bir nüshası yer almaktadır. a.g.m., vr. 87^b-126^a. İlk bakışta bâzı işaretlerden hareketle Sekban-başı Hasan Ağa'ya ait olabileceğini düşündüğümüz bu çağdaş kroniğin (H. Yılmaz, "1730 Patrona İsyânı İle İlgili Kısa Kroniklerden...", s. III, dn.: 8), kısa bir süre önce üzerinde yaptığımız ayrıntılı araştırmada karşımıza çıkan daha açık ipuçları ve özellikle Sultan I. Mahmud'un cülûsuna düşülen târih mısra'ına dayanarak, bizzat devrin vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi tarafından yazıldığını tespit etmiş bulunuyoruz. Bu tespitimizin bilimsel kanıtları yakında kaleme alacağımız müstakil bir makâlede ayrıntılı olarak gösterilecektir.

71 Mustafa Sâmî Efendi, *a.g.e.*, s. 4/2, st. 3 - s. 10/1, st. 22; Münir Aktepe, *Şem'dânîzâde Süleyman Efendi Tarihi*, I, 8-9 vb.

Resim 10. Küçük Çelebi-zâde İsmâil 'Âsım Efendi'nin kısa kroniğinin ilk varakları.
Belgrad Üniversitesi, Svetozar Marković Library, T Pco., nr.: 327/7, vr. 75^b-76^a.

Mecmû'anın içinde yedinci sırada yer alan ve on bir varak tutan⁷² bu kısa kronikte müverrih 'Âsım, *Dīvân*'ında manzum "tārîh"ler düşürdüğünü bildiğimiz⁷³ Afganistan ve İran tarafındaki önemli siyâsî gelişmeler ve isyan öncesi İstanbul'daki mevcut durumun kısa bir tasviri ile söze başlamakta; isyânın ilk günlerinde yaşanan olayları geniş bir biçimde aktardıktan sonra İbrâhîm Paşa ve taraftarlarının katli, Ayasofya vâizi İspirî-zâde Ahmed Efendi ve Zülâlî Hasan Efendi'nin zorbaların isteklerini öğrenmek üzere Et-meydanı'na gönderilişleri, Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilişi ve yerine Sultan I. Mahmûd'un tahta geçişi konularının ardından, müellifin cülûs-ı hümayûna düşürdüğünü belirttiği: "Eyledi Sultân Maḥmûd Hân-ı dānâ-dil cülûs" şeklindeki manzum "tārîh"le son bulmaktadır⁷⁴. Çelebi-zâde 'Âsım'ın

72 Çelebi-zâde 'Âsım, *a.g.e.*, vr. 75^b-85^b.

73 Çelebi-zâde 'Âsım, *Dīvân*, haz.: Özge Öztekin, Ankara: Ürün Yayınları, 2010; TII/2, 10-13; TI2/I-2.

74 Çelebi-zâde 'Âsım, *a.g.e.*, vr. 85^b.

bizzat *Dîvân*'ında da yer alan bu manzum târîh, onun kroniğin meçhul yazarı olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁵.

Kronikte yer alan bilgilerin en önemlisi, Sultan III. Ahmed'in hal'i husûsunu ilk gündeme getirenin Ayasofya vâizi İspirî-zâde Ahmed Efendi değil, Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullâh Efendi olduğunun açıkça belirtilmesidir⁷⁶. Çelebi-zâde'nin ifâdesine göre; zorbarların kendisini tahttan indirmek istediklerinin zâten farkında olan Sultan III. Ahmed, saray erkânına yaptığı uzun bir hitapta bunu açıkça dile getirmiş; hattâ İspirî-zâde Efendi'yi Zülâlî Hasan'la birlikte bu durumu teftiş için Et-meydanı'na bizzat kendisi göndermiştir⁷⁷. Patrona isyânını aktaran kısa kroniklerin en önemlisi olan Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin "*Târîhçe*"si, buna benzer daha pek çok ilginç ayrıntıya ışık tutması nedeniyle, isyan hakkında te'lif edilmiş çağdaş kaynaklar arasında kuşkusuz apayrı bir önem ve değere sahiptir⁷⁸.

.....

75 Çelebi-zâde Âsım, *Dîvân*, T23/3, 9.

76 Çelebi-zâde Âsım, *a.g.e.*, vr. 79^b-80^a.

77 Küçük Çelebi-zâde Âsım'ın buradaki ifâdesine göre; pâdişâh zorbarların İbrâhîm Paşa'nın cesedini bir beygir kuyruğuna bağlayıp yerlerde sürüklediklerini işitince, Şeyhülislâm Abdullah Efendi, İspirî dâmâdı Ahmed Efendi ve Rumeli sadrını huzûruna çağırarak onlara şöyle hitap etmişti: "Bu kadar zamândan berü İbrâhîm Paşa'nuñ zâtı 'âmmenüñ ma'lûmı iken, cem'iyet iden erbâb-ı şekâvetüñ bu güne vaz' u hareketinden maşşudları 'ıyân ve benüm dahı salţanatımı istemedükleri nümâyândur! Ancağ, benüm dahı muğaddemâ tabî'atimde taħammül-i emânet-i kübrâ-yı hilâfetden fütür zühür ve hattâ Üsküdâr'da iken bir iki def'a Şeh-zâde Sulţân Maħmüd Hażretleri'ni çıkarub serîr-i salţanata iclâs eylemek hâşıruma huşur itmişdi. Şimdiki hâlde hüd ol dâ'iyye müte'ekkid ve 'azîmet-i sâbıka müteceddid olub, murâdum bî-ceng ü cidâl miyân-ı müslimînden ref'-i fitne vü ihtilâl için hil'at-ı hilâfetümi şeh-zâde'-i ercümend Sulţân Maħmüd'a ilbâs ile serîr-i salţanata hüsni-rızâm ile iclâs itmek; ancağ vücûd-ı nâzenîn ve evlâd-ı necâbet-ķarînüme bir ıarîķle sũ'-i ķaşd itmeyeceklerine cümlesine 'ahd ve yemin itdürmek için sizlerden birisi meydâna gelmekdür." Sultan III. Ahmed'in bu isteğini orada bulunanlar usûlünce geri çevirmişler; bunun üzerine pâdişah Ayasofya şeyhi İspirî-zâde'den özellikle bunu ricâ etmiş, o ise sonunda bu teklifi kabul ederek, -pâdişâhın "*adem-i emniyyet*"ine rağmen-Zülâlî Hasan Efendi'nin de kendisiyle birlikte meydana gelmesini istemişti (Çelebi-zâde Âsım, *a.g.e.*, vr. 83^b-84^a).

78 Maktûl sadrâzam İbrâhîm Paşa'nın musâhiblerinden olmakla birlikte, onun

1730 Patrona isyânının bilinmeyen yönlerine ışık tutacak nitelikteki bu belgeler ve dönemin resmî vak'anüvisi Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin kısa kroniği, vak'a ile ilgili yayınlanmamış daha pek çok belge ve üç çağdaş kroniğin metinleriyle birlikte *Yeni Arşiv Belgeleri ve Kısa Kronikler Işığında 1730 Patrona İsyânı* adlı çalışmamızın içinde neşredilecektir.

.....

İran siyâsetine karşı olduğu anlaşılan Âsım Efendi'nin, orada meydana gelen kötü olaylardan İbrâhîm Paşa'yı sorumlu tutanların dedikodularını: "*ba'zı hayr-h'âhân-ı devletüñ meclislerinde nice kelimât*" şeklinde naklederken (Küçük Çelebi-zâde Âsım, *a.g.e.*, vr. 76^b, st. 11-12); halefi Sâmî Efendi'nin bu ifâdeyi sarayın eski vezîr-i a'zamı aklayıcı daha sonraki yaklaşımına paralel olarak: "*ba'zı bed-hâhân-ı devletüñ ilkâ vü igvâsı*" şeklinde aksi yönde değiştirmesi (Sâmî Efendi, *a.g.e.*, s. 5/2, st. 31-32), saraya odaklı taraflı tarih yazımının ilginç örneklerinden birini teşkil etmektedir.

BELGELER

I.

136 No.'lu *Mühimme Defteri*'nde Yer Alan İsyanla İlgili Bâzı Hükümler

1. *Aydın'a Firâr Eden Rûz-nâmçe'-i Evvel Kibleli-zâde Mehmed Beg'in Yakalanması:*

Aydın muhaşşalı vezîr 'Abdu'llâh Paşa'ya hüküm ki;

Ğıbleli-zâde Muhammed Beg ba'zı huşuş için taleb olınuğda ol-ıarafa firâr itmekle, mezkûr bulunduğı mağallde ahz ve Asitâne'-i ma'deletüme ihzârı muğtezî olmağın, sen-ki vezîr-i müşârun-ileyhsün, işbu emr-i şerîfüm vuşûlünde mezkûr Muhammed'i tefahhuş ve tecesüs ile her ne mağallde ise ⁷⁹حالی علی ای ahz ve ele getürüb, mağbüsen der-i devlet-medâruma ihzâr eyleyüb, miğdâr-ı zerre tesâmüh ve tesâhülden ziyâde diğğat eylesün. Mezbûruñ ol-ıarafa gitdügi teyemmünen haber alınub, bu ıarafa ihzârı ziyâde mehemm ü muğtezî olmağla, şöyle ki; bu huşuşda ihmâl ü tekâsül veyâhüd himâye kaydına düşüb ihzâr olmamak ihtimâli olur ise, bir vechile cevâba kâdir olamayacağıñı muğakğak bilüb, aña göre başiret üzerine hareket ve ⁸⁰حالی علی ای وجه کان ahz ve Asitâne'-i sa'âdetüme ihzârına mübâderet eyleyüb, hilâfindan hâ'izü'l-gâye tağâşî ve mücânebet eylemeñ bâbında fermân-ı 'âlî-şânım şâdir olmuşdur.

Buyurdum ki; Evâyil-i R. sene: 1143⁸¹.

.....

79 "Hangi hâl üzere olursa olsun".

80 "Hangi tarafta olursa olsun".

81 BOA, A.DVN., *Mühimme Defteri*, nr.: 136, s. 217, hkm.: 889.

2. *Tuna'ya Kaçmış Olan Yedekçi Mehmed Ağa'nın Ele Geçirilip Teslim Edilmesi:*

Asitâne'-i sa'adetümden Tuna havâlilerine varınca, yol üzerinde ve Tuna havâlilerinde vâkı' kâdîlara ve mütesellimlere ve kethudâ yirleri ve yeñiçeri serdârları ve sâyir kaşabât ve kurrâ zâbipleri ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki;

Vezîr-i a'zam-ı sâbık maqtûl İbrâhîm Paşa'nun oğlu vezîr Muhammed Paşa'nun kethudâsı olan *Yedekçi Muhammed Ağa* dimekle ma'rûf kimesne ba'zı su'âl ve cevâb için taleb olunduğda, mezbûr vehme tâbî' olub Tuna havâlileri tarafına firâr itmekle, mezbûruñ aḡz ve der-i devlet-medâruma ihzârı ehemmi-i umûr-ı devlet-i 'aliyyemden olmağla, mezbûr Muhammed her kaḡıñuzuñ taḡt-ı każasında bulunur ise, mübâşir ta'yîn olunan⁸² ma'rifetiyle *على ای حال* aḡz ve maḡbûsen der-i devlet-medâruma ihzâr eyleyüb, bu emr-i mühimmede miḡdâr-ı zerre ihmâl ve tekâsülünüz sebebi ile bulunduğı maḡallden daḡı ḡaybet ve firârına bâ'ış olacaḡ olursañuz, bir vechile cevâba kâdir olamayacaḡınızı muḡakkaḡ bilüb, aña göre başiret üzere hareket ile *على ای حال* mezbûrı bulunduğı maḡalilde aḡz ve der-i devlet-medâruma ihzâr eyleyüb, serimû hilâfından be-ḡâyet ihtirâz eylemek bâbında fermân-ı 'âlî-şânum şâdır olmuştur.

Fî evâḡir-i R.e., sene: [1]143⁸³.

3. *Gelibolu'ya Kaçtığı Haber Alınan İbrâhîm Paşa'nın hazînedarı Mustafa'nın Yakalanıp Saraya Gönderilmesi:*

Gelibolu nâ'ibine, kâdîlarına ve Gelibolu'da Dergâh-ı mu'allâm yeñiçerileri zâbipline hüküm ki;

Vezîr-i a'zam-ı sâbık maqtûl İbrâhîm Paşa'nun hazînedarı Muştafâ Gelibolu tarafına firâr eylediğı haber alınub ve mezbûr Muştafâ'nun der-i devlet-medâruma ihzârı mühimm ü muḡtezi olmağın, işbu emr-i şerîfüm⁸⁴ ile vuşûlünde mezbûr Muştafâ'yı tecessüs ve tefahḡuş

.....

82 İsim kısmı metinde boş bırakılmıştır.

83 BOA, *a.g.d.*, nr.: 136, s. 220, hkm.: 958.

84 Metinde boş bırakılmıştır.

ile حالِ ای علی aḥz ve ele getirilüb, mübâşir-i mûmâ-ileyh ma‘rifetiyle der-i devlet-medâruma ihzâr eyleyüb ihmâl ve tekâsülden ziyâde ihtirâz eylesiz. Mezbûr Muştafâ’nuñ Gelibolı’ya firâr eylediği ta‘ayyünen haber alınmağla, ihzârında ihmâl ve tekâsülünüz sebebiyle ol taraftan daḥı ğaybet ve firârına bâ‘iş olacaḥ olursañuz bir vechile cevâba kâdir olamayacağınızı bir hõşca mülâhaza ve aña göre başiret üzere hareket ile mezbûrı ⁸⁵ ای وجه کان ele getirüb, der-i devlet-medâruma maḥbûsen ihzâra ihtimâm-ı tâmm eyleyüb, hilâfından ziyâde mücânebet eylemeñüz bâbında fermân-ı ‘alî-şānum şadır olmuştur.

Fî evâsıt-ı R.e., sene: 1143⁸⁶.

*4. Eski Kaptan-ı Deryâ Cānum Hvâce Mehmed Paşa’nın
Âcilen Kalkıp Asitâne-i Sa‘âdet’e Gelmesine Yönelik Te’kid
Emri:*

Sābıkā deryâ kapūdānı olan Cānum Hvâce Muḥammed Paşa ⁸⁷ دامت معاليه -ye hüküm ki;

Sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhsin, ‘icâleten ve müsara‘aten der-i devlet-medâruma gelmeñ mehemm ü muḥtezî olduğına binā‘en, kemâl-i sür‘at ü isti‘cāl ile bir gün evvel gelüb irişmeñ için şimdiye dek evāmîr-i ‘aliyye ile birkaç def’a isti‘cāl olunmuşiken henüz bir haber ve eşerüñ zuhûr itmemele, bu def’a daḥı te’kîden ve ihtimâmen işbu emr-i şerîfüm ısdâr ve⁸⁸ ile irsâl olunmuşdur. Vuşûlünde her ne maḥallde bulunmaḥdaysañ kaḥ‘â tevaḥḥuf u ārām ve zînhâr meḥs ü te’ḥîr eylemeyüb, bir gün aḥdem ve bir an muḥaddem der-i devlet-medâruma vuşûle mübâderet ve ziyâde ihtimâm u diḥḥat eylemeñ bâbında fermân-ı ‘alî-şānum şadır olmuştur.

Buyurdum ki; fî evâyil-i C.e. sene: [1]143⁸⁹.

.....

85 “Hangi yönde olsa”.

86 BOA, *a.g.d.*, s. 220, hkm.: 959.

87 “Üstünlükleri dâ‘im olsun!”

88 Bu kısım boş bırakılmıştır.

89 BOA, *a.g.d.*, s. 254, hkm.: 1109.

5. *Dervîş Mehmed'in Yakalanması ve İdâmı Hakkında Çıkarılan Hüküm:*

Hâşşa bostāncı-başısı – 90 دامه مجده – ya hüküm ki;

Dergâh-ı mu'allâm kapucı-başlarından olub, sâbıkâ Çavuş-başı olan *Dervîş Muhammed* nâm müfsidün izâlesi, vücūd-ı bed-būdını mücib devlet-i 'aliyyeme hıyāneti ve nice gūne ḥabāset ü şenā'ati zāhir olub tertīb-i cezāsına fermānum olmağın, imdi, sen-ki bostāncı-başı-yı mūmā-ileyhsün; müfsid-i mezbūruñ tertīb-i cezāsına, kanlı ser-i maḳtū'ın rikāb-ı kām-yābuma getürmek üzere bostāniyān-ı hâşşa ḥāşekilerinden bir mu'temed ü kār-güzār ve mehīb-i zōr-ṭūvān ḥāşekī ta'yīn ve 'icāleten tertīb-i cezāsıyla ser-i maḳtū'ını rikāb-ı müsteṭābuma getürmege kemāl-i cidd ve sa'y ü ihtimām eylemeñ bābında yazılmışdur.

Fī evāsıt-ı C.e., sene: [1]143⁹¹.

6. *Patrona Halîl ve Diğer Zorbaların Ortadan Kaldırılışlarından Sonra Rumeli'nin Sağ Kolu Üzerindeki Ümerâya Gönderilen Hüküm:*

Rüm-ili'nün sağ kolında vāḳı' Vüzerā-yı 'izām ve Mîr-i mîrān-ı kirām ve mevālî ve ümerā'-i zevî'l-ihtirām ve kâḍılar ve müsellemler ve cizyedârlar ve 'avārız ve nüzül ve sâ'ir Mîrî muḳāṭa'at mültezimleri ve ḥavāşş-ı vilāyet zābiṭānı ve mütevellileri ve a'yān-ı vilāyet ve iş erlerine hüküm ki;

Bundan aḳdem Kār-fermā-yı erike'-i 'ulyā-yı: 92 ﴿توتى الملك من تشاء﴾ Hazretleri'nün İrāde'-i 'aliyye'-i ezeliyye ve Meşiyye'-i 'atıka'-i Lem-yezeliyye'siyle taht-ı 'ālî-baht-ı 'Oşmānî ve mesned-i hilāfet ü cihān-bāniyye cülūs-ı meymenet-me'nūs-ı Husrevānem vāḳı' olduḳda, biraz müddetden berü maḥmiyye'-i maḥrūsede münteşir olan mezālîm ü mefāsîdün izālesiyle ḥüsn-i nizām-ı memleket ve raḳabe'-i aḥvāl-i ra'ıyyet için neşr-i menāşîr-i 'adālet, 'aḳdem-i mehāmm-ı salṭanat-ı ebed-müddetümden iken, ol eşnâlarda 'alem-efrāz-ı bağy u tuğyān olan zorbalaruñ umūr-ı devlet-i 'aliyyeme tasalluṭları ve tavrlarını tecāvüz idüb, hilāf-ı Şer'-i şerîf ve muğāyir-i kânün-ı ḳadîm meşālîḥ-i

.....

90 "İyiliği dā'im olsun!"

91 BOA, *a.g.d.*, s. 273, hkm.: 1173.

92 "Mülkü dilediği kimseye veren". Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân (3): 26.

‘ibâda tağallüben müdâhale ve ta’arruzları şimdiye dek bu emr-i müstahsenün cilve-ger-i menâşsa’-i zühür olmasına perde-keş-i mümâna‘at olmuştu. Ancak, erkân-ı dîn-i mübîn olan ‘ulemâ’-i Şer‘-i metîn⁹³ كثرهم الله تعالى الي يوم الدين –ün icmâ‘ ve ittifâkları ve vükelâ-yı devlet-i ‘aliyyemün ve ‘umūmen ocaklar ricâlinün mümtâz u mefâzılları ve ‘amme’-i ‘ibâd-ı mü’minînün teveccüh-i kulûblarıyla müstevlî-i umūr-ı salṭanat ve musallaṭ-ı mehâmm-ı mülk ü millet olan ve şavb-ı teflik-i ‘avn ü ‘inâyet-i Rabbü’l-‘izzet ile nicesinün cezâ-yı sezâların tertîb ü icrâ ve ba‘zıları dahı nefy ü ta‘zîb ve iclâ olınmak ḥasebiyle galle’-i tasalluṭları bi’l-küllüyye ber-ṭaraf kılınub, elsine’-i enâm-ı: 94 ﴿فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين﴾ naşş-ı kerîmi ile şükr-güzâr-ı Cenâb-ı Ḥayy^{ün} lâ-yenâm olmağın, el-ḥâletü hâzihî memâlik-i maḥrûseti’l-mesâkîn-i pâdişâhânemde sâkin ve temekkün ve aḫṭâr-ı ma‘delet-âşâr-ı kılem ü Şehinşâhânemde vâkı‘ bilâd u emşârda muḫîm ve mutavaṭṭın olan fuḫarâ ve zu‘efâ ve ‘amme’-i re‘âyâ vü berâyânuñ neşr-i me‘âsir-i ma‘delet ve ḥizmet-i? cenâḥ-ı mu‘âyenet ü şefḫat ile cemî’-i mezâlim ü ta‘addiyât ve bid‘a vü muḥaddeşâtdan ḥimâyet ü şiyânetleri ve bu takrîb ile isticlâ-yı du‘â-yı ḥayrları aḫşâ-yı murâd-ı hümâyūnum ve: 95 ﴿اعدلوا هو اقرب للتقوى﴾ feḥvâ-yı müṭâva‘at-iḫtirâsı semîr-i zamîr-i ‘inâyet-maḫrûn-ı ‘âṭifet-meşḫūnum ve ‘umrân-ı mücânebet ‘ibâret-i vedâyi’-i Ḥallâḫü’l-berâyâ olan re‘âyâ vü berâyânuñ tanzîm ve terfîḥ-i aḫvâlleri, memâlik-i maḥrûsemün ḥüsn-i nizâm ve intizâmı ve sükkân-ı kaṭṭânınuñ emn ü âsâyiş ü iṭmînânları ḡayret-i mâ-fîl-fevâd-ı mülûkânem olduğına binâ‘en memâlik-i maḥrûsemde sâkin ‘amme’-i ‘ibâdu’llâhuñ üzerlerinde ḥaşerâtuñ zulmüni def ü ref ve zamân-ı salṭanat-ı ‘adâlet-nişân ve âvân-ı hilâfet-i refet-fişânında her kes müreffehül-ḥâl ve muṭma’inne’l-bâl, dest-i teṭâvil-i zaleme vü biḡânededen maḫmî olmaları aḫdem-i kâffe’-i a‘mâl olmağla: 96 عدل ساعة خير من عبادة سبعين سنة 96 eşer-i celîli muḫâviyyeti düstürü’l-a‘mâl ṭutub, neşide’-i tensîḫ-ı umūr-ı bilâd ve tanzîm-i ḥâl-i

.....

93 “Allâh dîn (maḫşer) gününe kadar sayılarını çok kılsın!”

94 “Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. ‘Alemlerin Rabb’i olan Allâh’a ḥamd olsun!..” Kur’ân-ı Kerîm, En‘âm (6): 45.

95 “Adâletli olun, taḫvâya en çok yakın olan budur”. Kur’ân-ı Kerîm, Mâ’ide (5): 8.

96 “Bir sâ‘at ‘adâletle hükmetmek yetmiş yıl ‘ibâdetten daha ḥayırlıdır” (‘Aclûnî, *Keşfü’l-Ḥafâ*, II, 58, 1721).

‘ibāda müte‘allık kazāyāda medār-ı sa‘adet-dārī olan ḥabl olmağın, Şer‘-i mübīn’e neşimen-birle zālīme mühīn ve mazlūma mu‘īn olarak işā‘at ve icrā-yı merāsīm-i ‘adl ü dād ve izāle’-i rüsūm-ı cevri ü bī-dād itmekle: ⁹⁷ ﴿انا اعتدنا للظالمين ناراً احاط بهم سرادقها﴾ mazmūn-ı mehābet-nümūnına mā-şadağ olan aḥvāl-i kıyāmetden āzāde olmağ lāzıme’-i ḥürmet ü alāniyyet-i cihān-bānīden olduğı ecilden, fuḡarā vü zu‘efā ve ‘ämme’-i berāyā zıll-ı zalīl-i ‘adālet-i Ḥusrevānemde maşūnū’t-tāmmе olmaları ḥulāşa’-i ḥıyāl-i mülūkāne ve netīce’-i mā-fī’l-ābāl-i pādīşāhānem olmağla, siz ki vūzerā ve mīr-i mīrān ve ümerā ve mütesellimlersiz; ḥavza’-i ḥükümetiñüzde olan ahālī-yi memleket ve fuḡarā-yı ra‘iyyet ve zīr-destān ve zu‘efādan bundan aḡdem ref’ olınan devr-i nāmī ve ḡuzāt-bahā ve ḡarbende ve na‘l-bahā ve ‘aşaraviyyet ve sā’ir bahāne ve ‘illet ile muḡaddemā ta‘addī ve ta’yīn olınub nizām virilān imdād-ı seferiyye ve ḡazeriyyeñüzden ezdiyād bir aḡça ve bir ḡabbe alındığına ve müsevedde ile üzerlerine bölük gönderilüb, ḡilāf-ı Şer‘-i şerīf ve biḡayr-ı ḡaḡḡ tecrīm ile mütefeccir olduklarına ve siz ki ḡaḡḡırsız, siz daḡı ḡademe’-i Şer‘-i ḡavīm-i Muḡammedī iken ḡama’-ı ḡām ḡabrine dūşüb, ehl-i ‘örfe ḡab‘iyyet ile re‘āyā fuḡarāsına cevri ü eziiyyet itmekle mutazarrır olmalarına ve siz ki cizyedār ve muḡāḡa‘āt ve būdları ve ‘avārız ve nüzül taḡşildārları ve sā’ir ‘ummāl ve muḡaşşālīn mīrī ve ḡavāşş ve evḡāf zābiḡānı ve mütevellīlersiz, ḡavānīn-i ḡadīme’-i devlet-i ‘aliyyem üzere yedleriñüze virilān berīrāt ve defātir-i ḡāḡānī ve evāmīr-i şerīfede ta’yīn ü taḡşīş ḡılınandan ziyāde ḡavlcı ve yazıcı ve şarrāfiyye ve aḡça-başı ve bu mişillü sā’ir vücūh-ı mezālīm ile re‘āyā fuḡarāsı ve ahālī’-i memleketden bir aḡça ve bir ḡabbe aldığınız ve aldirdığınız a ḡaḡā vechen mine’l-vücūh rızā-yı ḡümāyūnum olmamağın, imdi, işbu emr-i şerīf-i vācibü’l-etbā’-ı lāzımü’l-ımtişālüm her ḡaḡḡıñızuñ taḡt-ı ḡazā vü ḡükümetine varub vāşıl olur ise, birer şüretin sicillāta şebbit ve mefhūm-ı ‘adālet-mersūmını mecma’-ı bā’iş olan maḡallerde nidā ve cümleye işā‘at u inhā eyleyüb, bundan şonra eger bu emrūñ ḡilāfi, biriñüzde miḡdār-ı zerre bir ḡüne muḡālefet ve tehāvüne cesāret sebebiyle şīḡāb zūhūr ider ise, yāḡūd sırren her ḡarafa ādemler ḡönderilüb ḡaber alınacaḡ olur ise vebālī boynuñuza; ‘ibreten li’s-sā’irīn her biriñüzüñ ḡaḡḡından ber-muḡḡezā-yı Şer‘-i şerīf lāzım ḡelān cezā

.....

97 “Biz zālīmler için öyle bir ateş hazırlamışızdır ki, onun kalın duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır” (Kur’ân-ı Kerīm, Kehf (18): 29).

bilâ-tevaḳḳuf tertîb ile lâzıme'-i 'uhde'-i riyâset icrâsına aṣlâ ihmâl olunmayub, girîbân-ı ḥayâtınuzı ser-pençe'-i müstenkîr-i gâfil-iştibâr-ı Hüsrevânemden ḥalâş eylemeñüz muḥâl olduğunu tefekkür ve ḥarekât-ı seyyi'e'-i vaḥîmetü'l-'âkıbetde [266] her biriñüz gâyetü'l-gâye ḥazer eyleyüb, lâkin bu eṣnâda şark seferi taḳrîbi ile meşârif-i Mîriyye'de keşret olunması, bu bahâne ile sebeb-i ihmâl-i müslimîn olan Hâzîne'-i 'âmiremün irâdı muḳarreresinden olan emvâl-i ḥarbiyye ve 'avâriż ve nüzül ve muḳâta'ât-ı sâ'ire mâlları ve evâmir-i şerîfem ile vâkı' olan tetâbuḳ-ı 'âdiyye vü mu'annene taḥşîlinün ta'tîli ile irâd-ı muḳarrere'-i Mîriyye'nün bir aḳça ve bir ḥabbesine kesr ve noḳşân tertîbine daḥı bir vechle müsâ'ade ve rızâ-yı hümâyün-ı mülükânem olmamaḡla, bâlâda tafşîl olundığı üzere ancak bid'a vü mezâlimden fuḳarâ-yı ra'ıyyeti şıyânet ile ḥüsn-i nizâm-ı memlekete her biriñüz fermânum olduğu vechile ihtimâm u diḳḳat ve emr-i şerîfümün mazmûn-ı münîfine muḥâlîf vücûh-ı mezâlim ile zulm ü ta'addiye cesâret ider olurise, ol-maḳûleleri genc ü resenleriyle sıḫḫati üzere der-i devlet-medâruma 'arz u i'lâma mübâderet idüb, miḳdâr-ı zerre ḫilâfından gâyetü'l-gâye ḥazer ve mücânebet itmeñüz bâbında fermân-ı 'âlî-şânım şâdir olmuştur.

Fî evâsıt-ı C.e. sene: 1143⁹⁸.

*7. 17 Ramazan 1143/26 Mart 1731'deki ikinci ayaklanmaya
karışan yeniçerilerin isyâna dâhil olmalarının sebeplerini
ve yapılan suistimalleri rapor edip, ocaklarda gerekli
tedbirlerin alınmasını öngören hüküm:*

Dergâh-ı mu'allâ yeni-çerileri ağası vezîr 'Abdu'llâh Paşa'ya ve Sekbân-başı ve ḳul kethudâsı ve Zağarcı-başı ve ocaḳ ağaları ve zâbiḫleri ve iḫtiyârlarına hüküm ki;

Devlet-i 'aliyyemün bi'l-cümle 'askerî ocaklarınınuñ, ḫuşûşâ cümleden ziyâde mu'teber ve mu'temed olan dergâh-ı mu'allâm yeni-çerileri ocaḡınıñ ibtidâ vazî'ı ve ḳânûn ve ḳâ'idelerinün tertîb ü te'kid-i aḫkâm-ı Şer'iyye üzerine ḳurılıb, 'ale'l-ḫuşûş şâḫib-i esâme olub devlet-i 'aliyyemün ḫâş ḳulları olan neferât, sefer ve ḫazerde dâ'imâ oḡalarında ve ḳışlaḳlarında yatub-ḳalkub mevcûd bulunmaḡ ocāḡuñ ḳânûn-ı ḳadîminden olub, süvârluḡ ezmânında ocaḳ ağaları ve zâbiḫleri

.....

98 BOA, a.g.d., s. 265-266, hkm.: 1145.

ve ihtiyarları bu kânûna ri'âyet iderek, pâdişâh kulu olan nevvâbını silâh u pusâtıyla oğalarında mevcûd itdürüb taht-ı zâbitaya almaları sebebiyle, maḳarr-ı salṭanat-ı seniyyede bir dürlü şekâvet ü ihtilâl zuhûr itmedigünden mâ-'adâ, bu nizâm berekâtıyla eslâfda geçen pâdişâhân-ı cennet-mekân, vaḳtlarında yeñiçeri guzâtınıñ dîn ve devlet-i 'aliyye düşmenini ḳahr u tedmîrde ve memâlik-i a'dâyı fetḥ u teşhîrde niçe yüz aklıḳları zuhûra gelüb, devlet-i 'aliyyenüñ ve ocaḳlarınıñ 'ırzlarını tekmîl eylemişlerdür. Birḳaç zamândan berü pâdişâh kulu olub şâhib-i esâme olan oḳalı neferât ocaḳınıñ kânûn-ı ḳadîme muḡâyir maḥalle oğalarında ve ḥânlarda ve ḥammâmlarda yatub-ḳalkub ve dirlikde 'alâḳası olmayan ba'zı eşḳiyâ daḥı 'askerî ḳıyâfetinde içlerine ḳatılıb, pâdişâh kulu olan ile olmayan fark olunmaḳdan ḳaldığından mâ-'adâ, dirliksüz 'askerî ḳıyâfetinde olan eşḳiyâ dirliklü 'askerî ṭâ'ifesini ifsâd ve idlâl idüb, dirliklü pâdişâh kulu olanlar daḥı ḥânlarda ve ḥammâmlarda olub, oğalarında ve ḳışlaḳlarında yatub-ḳalkmadığından zâbitlerüñ haberleri olmaḳsızın fesâd u şekâvete meyl eyleyerek; Şer'-i şerîf'e muḥâlif ve Ocaḳ kânûnına muḡâyir, 'ibâdu'llâhuñ emvâl ü eşyâlarını ḡâret ü yaḡmâ ve fişḳ u fesâd eylemek sevdâsıyla ikide-birde maḳarr-ı salṭanat-ı seniyyede tecemmü' ve dîn ve devlet-i 'aliyye'nüñ şânına ve ocaḳınıñ 'ırzına teḳabbuş virecek şekâvete taşaddî eyledükleri defâ'atle zâhir olmaḡla, ocaḳınıñ kânûn-ı ḳadîmi üzere nizâmları virilüb devlet-i 'aliyyenüñ ve ocaḳınıñ 'ırzını tekmîl itmek Şer'an ve kânûnen cümleñüñ üzerine vâcib olmuştur. İmdi, bundan soñra cümleñüz gönül birliği ve ittifaḳ iderek pâdişâh kulu olub, şâhib-i esâme olan yeñiçeriyi maḥalle oğalarında ve ḥânlarda ve ḥammâmlarda ḳoyılmayub, ocaḳınıñ kânûnına ri'âyet itmiyânleri zâbitleri ma'rifetiyle yaḳasını kesüb, ocaḳdan ṭard u iḥrâc u ib'âd ve Şer'î lâzım gelân cezâsını tertîb eyleyesiz ve dirlikde 'alâḳası olmayub 'askerî ḳıyâfetinde olanlaruñ daḥı ḳıyâfetini bozdurub, pâdişâh kulu olanlar ile olmayanları tefriḳ ü temyîz eyleyesiz. Zîkr olunan kânûn-ı ḳadîme ri'âyet olınarak nizâm virilmek emsâl-i şerîfi, dîn ve devlet-i 'aliyyenüñ ve ocaḳınıñ 'ırzını tekmîl itmege bâ'is olacak bir ḥâlet-i müstaḥsene olub, ḥâlâ fermân-ı hümayûnum olduğu vechile Şer'-i şerîf'e ve ulü'l-emre itâ'at ve ocaḳınıñ kânûnına mürâ'ât ile ḡayret ü ḥamiyyet idüb, minvâl-i meşrûḥ üzere nizâmına ihtimâm ve diḳḳat eylemeñüz bâbında fermân-ı 'âlî-şânım şâdir olmuştur.

Buyurdum ki; fî evâsıt-ı n., sene: 1143⁹⁹.

.....

99 BOA, *a.g.d.*, s. 388, hkm.: 1675.

II.

Ceyb-i Hümayûn Masraf Defteri'nde Patrona Halil ve Diğer Zorbalarla İlgili

Önemli Kayıtlar

1. *Patrona Halil'in 24 Rebî'ül-evvel 1143/7 Ekim 1730'da Yalı Köşkü'nde Sultan I. Mahmud'dan ihsân-ı hümayûn aldığına ilişkin kayıt:*

Fî 24 m.m. (Mâh-ı mezbûr)

Yalı köşkinde Rikâb-ı hümayûna gelân *Patrona* nâmında serdengeçdi ağasına Silâhdâr ağa ma'rifetiyle dört yüz zer-i maḥbûb iḥsân-ı hümayûn buyurılıb, dest-i hümayûn ile baḥş olunmuşdur.

Zer-i maḥbûb

‘aded:

400¹⁰⁰.

2. *İsyânın Organizatörleri Olan Patrona Halil, Muşlı Beşe ve Yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nın 14 Rebî'ül-âhir 1143/27 Ekim 1730'da Sofâ'-i Hümayûn'da kurulan tertiple ortadan kaldırıldıkları gün düşürülen masraf kaydı:*

Fî 14 m.m.

Şofâ'-i Hümayûn'da zorbalardan yeniçeri ağası Muḥammed Ağa ve kethüdâsı Muşlı Ağa ve *Patrona* nâmında serdengeçdi ağasının ve anlara tâbi' olanların serleri tenlerinden cüdâ olduğda olan maşrafdur:

.....

100 *Ceyb-i Hümayûn Masraf Defteri, TSMA.d.*, 2184, vr. 214^a.

M.m.

Bir kīse içre dört-yüz tuğrā-
lu altun, yed-i dest-i hümāyūn ile
nuḳūd için bir kısım altun alınub,
mezbūrlaruñ ḳaşūrı daḫı Vezīr-i
a‘zam yediyle taṣadduḳ olunmuş-
dur.

Tuğrālu altun,

‘aded:

400 *dört-yüzdür*

M.m.

Enderūn-ı ‘Aliyye hüddā-
mından ciger-dārluḳ idenlere ve
pārelenenlere iḥsān olunmaḳ için
Ḥuzūr-ı hümā-yūn’da silaḫdār
aḡaya teslīm olınan:

Müzencir sīmī altun,

‘aded:

400 *dört-yüzdür*

M.m.

Yevm-i mezbūrda Bābü’s-sa‘āde aḡalarından yaralanan üç aḡaya
silaḫdār aḡa yediyle tes‘iyye iḥsān buyurılan:

Baş-ḳapu ḡulāmı İbrāhīm

Eski Aḡmed Aḡa’ya

Muṣṭafā Aḡa’ya

Aḡa’ya zer-i maḫbūb

zer-i maḫbūb

zer-i maḫbūb

‘aded:

10

‘aded:

10

‘aded:

10¹⁰¹

.....

101 *Ceyb-i Hümāyūn Maṣraf Defteri*, vr. 225^a.

III.

Patrona ve Taraftarlarının Gasp ve Yolsuzluklarına İlişkin Belgeler

1. *Prizren'e bağlı Hoca nâhiyesindeki bir köyün Patrona Halîl tarafından usulsüz bir biçimde başkasının üzerine geçirilmesi nedeniyle, tekrar sâhibine verilmesi talebiyle yazılan arzuhâl:*

Devletlü ve 'inâyetlü ve merhâmetlü Efendim Sulţân'um Hâzretleri'nün hâk-i pâ-y-i şerîf'lerine 'arz-ı hâl-i kulları budur ki;

Prezrin sancağında Hoca nâhiyyesinde Dolina Râdotlonca nâm kırye ve ğayrıdan yedi biñ biş-yüz aķça tîmâra mutaşarrıf olan Hüseyn veled-i Muhammed kılından bu kullarına tevcîh ve yedime berât-ı 'âlî-şân ihşân olunmuşiken, Üsküb sancağında Manâşırca nâm kırye ve ğayrıdan elli biñ aķça humbaracı tîmârına mutaşarrıf olan Maĥmûd veled-i 'Alî kendü tîmârına kanâ'at itmeyüb, kuvvet-i irtişâ ile ma'zül nâyiblerden hilâf-ı inhâ 'arz alub, tîmâr-î mezbûrı üzerimden alub ğadr itmekle, bir def'a bir alây 'arz ile üzerime ibķâ olmuşiken; kendü hâlinde durmayub, ğadr idüb, tekrâr sâbıkâ Vidîn muĥâfızı sa'âdetlü vezîr-i mükerrem 'Osmân Paşa ve sâbıkâ Rûm-ili vâlisi vezîr-i mükerrem 'Abdu'llâh Paşa ĥuzûrında eyâlet-i Rûm-ili'nî zu'amâ ve erbâb-ı tîmârûñ şehâdetleri mücebince başka başka 'arzları üzere ref'inden üzerime ibķâ ve tevcîh ve daĥl olunmaz iken; ancak bu sene'-i mübârekde zuhûr iden *Patrona vâkı'asında* mezbûr Maĥmûd Arnavud tîyifesinden olmağla, varub Laĥm meydânında *zorbalar-başı Patrona* ĥimâyesiyle murâd üzere ĥunbaracı-başı yedinden 'arz alub ve tîmâr-î mezbûrımı üzerimden alub, ğadr idüb, bu kulları mağdûr ve şâĥib-i evvel ve mezbûr Maĥmûd tîmâr-ı Kāvâķ ve ĥilekâr zorbalaruñ ĥimâyesiyle ğadr itmekle, merâm-ı 'aliyyelerinden niyâz olunur ki; tîmâr-um Hüseyn veled-i Muhammed muĥâvilinden bu kullarına tevcîh olundığı gününden bu âna deĝin ne-vechile ibķâ ve tevcîh olundiyise, Defter-hâne'-i 'âmire'den der-kenâr olunub mağdûr-şiyem-i ma'lûm-ı devletleri olduķda, li-'llâhi Te'âlâ ve li-Resûlihî şâĥib-i evvel ve mağdûriyyetüme merhâmeten tîmâr-î mezbûrıma ğadr iden *Patrona* çerâğı Maĥmûd veled-i 'Alî ref'inden bu kullarına ibķâ ve tevcîh ve zamân-ı devletlerinde çerâğ buyurılmağ bâbında emr [ü] fermân; devletlü ve merhâmetlü Sulţân'um Hâzretleri'nüñdür.

Bi-yedihî: ‘Alî bin Muştafâ, şâhib-i evvel; tâbi‘-i ‘Osmân Paşa, muhâfız-ı Bosna¹⁰².

2. Küçük-kızılca’da bulunan bir mukâta’anın Patrona himâyesindeki Halil’den alınıp Mîrî’ye aktarılması yönünde arz:

‘Arz-ı bendeleridür ki,

Der-kenâr olınan Kızılca’-i şağîr muqâta’ası beş biñ gurüş mâl ile muqayyed olub, Beytü’l-mâl-i müslimînüñ emvâl-i muqarreresine dâhil iken, ‘Alî oğlu Halîl, *ser-i eşkıyâ* olub mazhar-ı kahr u tedmîr olan *Patrona Halîl’e* ilticâ ile kendüye ze‘âmet olmak üzere mahallini Tevkî‘î kalemîyle taşhîh itdürüb, Mîrî’ye gavv-ı şarîh itmekle ze‘âmet kaydı ref’ ve Tevkî‘î kalemîyle tekrâr Hâşş-ı hümayûn’a taşhîhi için Dîvân-ı hümayûn’dan emr-i şerîf taħrîri bâbında fermân kudretlü, ‘inâyetlü Sulţân’um Hâzretleri’nüñdür¹⁰³.

3. Patrona’nın adamlarından bâzılarının İlbasan ve Ohri’de gasbettikleri Mîrî’ye ait bir mukâta’anın i‘âdesi:

Devletlü, sa‘âdetlü Sulţân’um Hâzretleri sağ olsun,

İlbasân ve Ohri sancağlarında vâkı‘ Sis ve mahalle’-i Muhammed Ağa muqâta’ası ber-vech-i mâlikâne iştirâken berât-ı ‘âlî-şânla ‘uhde’-i kullarında iken, *Patrona* nâm şaķînüñ refîķleri Hasan, ‘Alî nâm şaķiler bilâ-müceb muqâta’a’-i mezbûruñ mahallini Tevkî‘î kalemîne taşhîh ve başka başka tîmâr olınmak üzere tevcih ve berât itdürdüb, mâl-ı Mîrî’nüñ ta‘îline bâ’iş ve bu kullarına ğadr itmeleriyle, merâhim-i ‘aliyyelerinden mezbûruñ mahallinde der-kenâr ve ma‘lûm-ı devletleri buyurıldıķda taşhîh, küllî ol mâlikânemüz ihsân buyurılmaq bâbında emr ü fermân devletlü, ‘inâyetlü, mürüvvetlü Efendim, Sulţân’um Hâzretleri’nüñdür.

Bende’-i	Bende’-i
Muhammed	Ahmed Beg
Kethudâ’-i Paşa	veled-i el-Hâc
	Muştafâ Paşa ¹⁰⁴ .

.....

102 BOA, Cevdet, Tezkire, 91/4523-1.

103 BOA, Cevdet, Mâliye, 531/21775.

104 BOA, Cevdet, Tezkire, 104/5186, s. 1.

IV.

**Kabakulak İbrâhîm Paşa'nın, 17 Ramazan/26 Mart'taki
İkinci Vak'adan Üç Gün Sonra Kırım Hânı Kaplan Giray Hân'a
Gönderdiği Kâ'imenin Sûreti:**

*Hâlâ Kırım Hânı Sa'âdetlü Kaplân Girây Hân Hazretleri'ne
Kâ'ime:*

Fî 20 [Ramazân]n., Sene: 1143 (29 Mart 1731)

Benüm sa'âdetlü, mekremetlü, şehâmetlü bürâder-i vâlâ-gühe-
rüm Hân-ı Celilü's-şân Hazretleri;

Bundan aḳdem verâ-yı perde'-i taḳdîrden zuhûr iden vaḳ'a'-i
'acîbeye bâdî olan eşḳıyânuñ ḳahr u tedmîr olanlarından girü ḳalan bir
alay şeyâṭîn-i fesad-âyîn, birbirlerini igvâ vü idlâl iderek geriden mekr
ü ḡavâyete düşürüb, tekrâr a'dâ-yı dîn fitne vü âşüb ve âşâre'-i ḡubâr-ı
ihtilâl-i kürüb için rişte'-i bend-i ittifâḳ u cem'ıyyet olmalarıyle, işbu
şehr-i Ramazân-ı şerîf'ün on yedinci eḡad gicesi sâ'at yedide iken şaḳḳ-ı
'aşâ ve ref'-i livâ'-i şekâ ile Aḡa-ḳapusu'na hücum ve nehb ü ḡâret mişil-
lü mel'anete cesâret eyledüklerinden mâ-'adâ sipâhiyân ve vezneciyân
çârsûlarını yağmâ vü talân idüb, ba'de-hû meydân-ı Laḡm'da ḡarb-ı
ḡıyâm, tecemmü' ü şıḳâḳ ve zu'm-ı fâsidlerince fitne'-i 'azîm ihdâş-ı
na munṭaḳa-bend-i ittifâḳ oldukları müte'ayyin olmaḡın, muḡlişinüz
daḡı seḡerî Sarây-ı hümayûn'a varub, livâ'-i Naşrü's-sevâ'-i Hazret-i
Faḡrû'l-enbiyâ'yı ihrâc ve müsta'inen Bi'llâhi Te'âlâ ba'de't-tulû' taḡt-ı
livâ'-i Resûlullâh'a cem' olan müslimîn ile üzerlerine teveccüh olınduk-
da, ḡürûh-ı 'ısyân-ı mezkûreden bir fırḳası Oḳcılar-başı'ndan Sancâḡ-ı
şerîf'e muḳâbele irâdesiyle muḳâteleye der-kâr olduklarında, mazmûn-ı
nuşret-nümûn-ı: ¹⁰⁵ ﴿فقاتلوا التي تبغى حتى تفيء الى امر الله﴾ medlûli
üzere rûy-ı idbâr-ı âşârlarına ḡavâle'-i süyûf-ı mücâhedet-şî'âr olunub,
ḡidâyet-i Melik-i Müte'âl ve ḳuvve'-i baḡt-ı hümayûn-ı Şehinşâh-ı
ferḡunde-fâl ile der-ḡâl ḡürûh-ı maḡzûl giriftâr u nigâl olmaḡla, ân-
ḡayr-ı munḳasımda seksân şaḳîden mütecâviz eşḳıyâ tu'me'-i şimşîr-ı
tedmîr ü bevâr ve niceleri beste'-i aḡlâl-i aḡz u isâr ḳılınub, firâra

.....

105 “O saldıranla Allâh'ın emrine dönünceye kadar savaşınız” (Kur'ân-ı Kerîm,
Hucurât (49): 9).

der-kār olanlarını ta'kīb iderek fütāde'-i helākleri olan Et-meydanı'na varılıb, anda daḥı ekşeri қatl ve ḥaymeleri bozdırılıb bi'l-külliyeye cem'iyetleri perīşān ve āsar-ı fesād u şekāvetleri bī-nişān ve bi-ḥamdi'llāhi Te'ālā geregi gibi cezā-yı sezāları virilmekle, i'lām-ı ḥāl için mektüb-ı muḥāleset-semīr keşīde'-i silk-i taḥrīr ve feristāde'-i nādī'-i sa'ādet-maşīrleri қılınmışdur.

İnşā'Allāhu Te'ālā fi-mā-ba'd bu maқūle erāzil ü eşqıyānuñ gerek İstanbūl'da muḥtefī olanlarını ve gerek Anaḥolı ve Rūm-ili ḫaflarına firār idenlerini bi-'ināyeti'llāhi Te'ālā ele getürüb, 'urūқ-ı mefāsıdlerini bi'l-külliyeye kesr ü ḥasm itmek tedbīrine teşebbüs ve mübāderet ve devlet-i 'aliyyeyi levş-i vücūd-ı ḥabāşet-ālūdlarından tanzīf ü taḥīre niyyet-i şādıқа ile mübāşeret olınmağla, Cenāb-ı İlḫānīlerini daḥı қalem-rev-i ḥükümet-Ḥānīlerinüñ tanzīfi ile, teveccüh-i derūn-ı şādākat-meşḥūnları bu emr-i ḥayrda teşrīk buyurmaları cānib-i muḥliş-i semīrūr-re'y, du'ā-i ḥayr-ı icābet-emārlarıyla yād buyurılmaқ me'mūldür¹⁰⁶.

.....

106 *Mecmū'a*, Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihānesi, nr.: 215, vr. 35^b.